

Demokratický střed

Nezávislý čtvrtletník o střední Evropě

1. číslo, ročník III., únor 2014, cena: 25 Kč

■ Zeď nám spadla... Už je to 25 let.

Fotomontáž: Pavel Lukáš

Přečtěte si v čísle:

- ☞ **Téma: 25 let od pádu komunismu ve střední Evropě**
- ☞ **Rozhovor s Petrem Pithartem o disentu i českých prezidentech**
- ☞ **Kresy: Tam, kde bývalo Polsko**

● Úvodník	
Zed' nám spadla! Hurá! (Tomáš Fošum)	3
● Česko:	
Od Klause k Nečasovi (Tomáš Orlick)	4
Prezident, který zapálil svíčku a způsobil požár (Tomáš Fošum)	6
● Téma: 25 let od pádu komunismu	
Na Slovensku nevieme, či máme demokraciu (Martin Gonda)	8
Vyprávějte, prosím, bez (n)ostalgie (Tereza Vávrová)	11
Symbolika kulatého stolu po 25 letech (Kateřina Hamatová)	12
Kdy nastane konec pesimismu v Čechách? (Marie Bydžovská)	14
Demografická krize ve střední Evropě (Jan Holovský)	16
● Rozhovor:	
Rozhovor s Petrem Pithartem: Jsme teprve v polovině (Tomáš Fošum, Petr Zenkner)	18
● Politika a společnost:	
Češi a EU: pragmatismus, schizofrenie a nezájem? (Petr Zenkner)	23
Konec legendy v přímém přenosu (Martin Petr)	25
Jiná tvář konzumu (Marie Jüptner Medková)	26
Pozná svět ještě české zbraně? (Ladislav Havelka)	27
● Historie a současnost:	
Sudetský úděl (Jan Jüptner)	28
Poznámka k seriálu Cyril a Metoděj – apoštolové Slovanů (Luboš Rokos)	30
● Kultura:	
Obraz komunismu v maďarské literatuře (Alena Mikolášková)	31
● Zraněná města:	
Národ bez jedné plíce aneb příběh polských „Kresů“ (Maciej Ruczaj)	33

• Demokratický střed •

1/2014, vydáno v únoru 2014, ročník III.

adresa: Petr Zenkner, Koněvova 240, 130 00 Praha 3,
e-mail: redakce@demokratickystred.cz, **web:** www.demokratickystred.cz

šéfredaktor: Tomáš Fošum

zástupce šéfredaktora: Petr Zenkner

redakční rada: Tomáš Chlum, Marie Bydžovská, Marie Jüptner Medková,
 Jan Jüptner, Kateřina Hamplová, Tomáš Orlick

grafická úprava: LUSEL, **kresby, fotomontáže:** Pavel Lukáš

vydavatel: občanské sdružení Demokratický střed

č. účtu: 2400332468/2010

registrační číslo MK ČR E 20906, ISSN 1805-6202, vychází 4x ročně

Zed' nám spadla! Hurá!

Hlavním tématem prvního letošního čísla Demokratického střed(t)u je 25. výročí pádu komunismu ve střední Evropě, jehož symbolem se stalo zboření Berlínské zdi, kterou v poněkud netradiční podobě vidíte na obálce. Považujeme za svou povinnost Rok zázraků připomínat, neboť jsme si vědomi, že kdyby nebylo událostí z roku 1989, Demokratický střed(t) by mohl vycházet leda neoficiálně jako samizdat. Osvěžení historické paměti nám připadá důležité obzvláště dnes, kdy v naší zemi přestává vadit, že někdo ochotně sloužil komunistické státní bezpečnosti nebo že někdo mlátil před listopadem 1989 demonstranty. Narážím samozřejmě na nového ministra financí a jednoho z poslanců KSČM, kterým hříchy minulosti v úspěšné kariéře moc nepřekážejí. Nový český premiér hodlal ještě před půl rokem vládnout za pomoci KSČM, v čemž mu zabránil pouze výsledek podzimních voleb. Zkrátka, „primitivní antikomunismus“, k němuž se vedení Demokratického střed(t)u hrdě hlásí, je na ústupu.

V rámci hlavního tématu se můžete seznámit s fenoménem ostalgie, který nezasáhl pouze bývalou NDR, ale je znatelný i v našich končinách, třeba v televizní tvorbě. Zatímco u nás způsob převzetí moci od komunistů na konci roku 1989 nevzbuzuje žádné vášně, v Polsku je tzv. Kulatý stůl stále předmětem živé debaty. Jedni v něm vidí přílišný ústupek ze strany tehdejší opozice, čehož následkem je nedůsledné vyrovnání s komunismem, druzí ho považují za nutný kompromis, jenž umožnil přechod k demokratickému režimu bez krveprolití. Více v článku

Kateřiny Hamatové. Nad stavem slovenské demokracie po 25 letech jejího trvání se zamýšlí Martin Gonda. Iluzi některých, že za minulého režimu bylo v Česku lépe, vyvrací zamyšlení Marie Bydžovské. Nejedná se o žádnou dojmologii, na pomyslný stůl zde přistávají tvrdá fakta. Obdobně je tomu i v příspěvku o demografických změnách v středoevropském regionu. K hlavnímu tématu čísla se vztahuje i text reflektující obraz komunismu v maďarské literatuře – viz rubrika Kultura.

Z další bohaté nabídky článků, které na vás čekají uvnitř čísla, zmiňme třeba pozoruhodné srovnání dosavadních českých premiérů nebo rozhovor s Petrem Pithartem, který s námi mluvil nejen o disentu, ale i o svých zkušenostech s českými prezidenty. Ostatně nedávno jsme si připomněli rok od zvolení Miloše Zemana hlavou státu, tak mu místo gratulace věnujeme jeden, po zásluze kritický komentář. Pokračování seriálu Zraněná města nás zavede na území, která Poláci nazývají „Kresy“, nicméně na mapě dnešního Polska už je nenajdete. Tolik letmá ochutnávka z aktuálního čísla, vřele však doporučuji celé „menu“.

Demokratický střed(t) vstupuje do třetího roku své existence. Žádné novoroční předsevzetí jsme si v redakční radě nedávali, snad jen ono klausovské „jedeme dál“. Pokud se k této jízdě bude chtít připojit co nejvíce čtenářů, jenom dobře. Proto připomínám možnost si časopis předplatit. Zájemci necht' píšou na redakční mail (redakce@demokratickystred.cz). Dost agitace, přeji Vám příjemné čtení!

Tomáš Fošum

Z produkce Centra pro studium demokracie a kultury

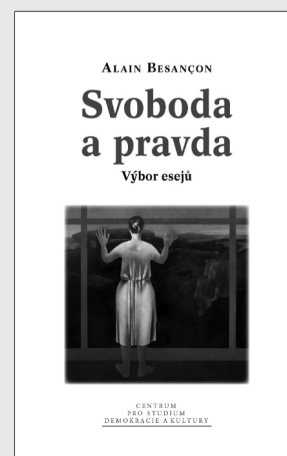
ALAIN BESANÇON

SVOBODA A PRAVDA

Výběr esejů

Kdo je – nebo kdo může být – v dnešní době autorita? Nemám na mysli autoritu mravní, ale někoho, kdo je schopen zásadní reflexe našeho místa ve světě, kdo dokáže nahlédnout skutečnou duchovní situaci doby na pozadí uplynulých staletí civilizačních a kulturních dějin. Mám na mysli autoritu duchovní, autoritu z ducha. Jedním z mála lidí, kteří odpovídají tomuto kritériu, je současný francouzský historik idejí Alain Besançon. Velice aktivní a plodný vědec a myslitel nemá jen kritická slova, ale také slova východisková, jež mají svoji váhu a platnost i v situaci, která se může jevit jako bezvýchodná. (Josef Mlejnek v předmluvě ke knize)

Vázané, 456 str., 398 Kč

Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK) nabízí široký výběr literatury z oblasti historie, společenských věd, filosofie a náboženství.

Na www.cdk.cz naleznete kompletní katalog knih CDK, všechny s 15%–25% slevou. Poštovné ani balné v ČR neúčtujeme!

Objednávky: CDK, Venhuda 17, 614 00 Brno, tel.: 545 213 862, e-mail: objednavky@cdk.cz, www.cdk.cz

Od Klause k Nečasovi

1. 1. 2013 oslavila Česká republika 20 let své existence. V červnu téhož roku rezignoval do té doby relativně úspěšný premiér Petr Nečas, médií přezdívaný „pan Čistý“. Prezident Zeman bezprecedentně jmenoval svou vládu proti vůli Poslanecké sněmovny a symbolicky tak završil jednu éru polistopadového demokratického vládnutí. Jak nám vládli naši dosavadní premiéři?

Čtvrtek 13. 6. 2013 začal pro českého ministerského předsedu Petra Nečase hned několik minut po půlnoci. Do jeho premiéřské kanceláře, kde za stejným stolem sedávali také Václav Klaus, Miloš Zeman nebo Mirek Topolánek, vstoupili dva představitelé služeb vymáhání práva a spravedlnosti: policejní ředitel Šlachta a vrchní státní zástupce Ištvan. Že nejde o běžné setkání s nejvyšším exekutivním šéfem státu napovídá nejen netradiční čas na hodinkách, ale zejména dalších 400 ozbrojených policistů obsazujících úřad ve Strakově akademii. Strážci zákona byli povoláni do akce běžným služebním rozkazem a pravděpodobně v tuto chvíli tuší, že takový průběh zajištění několika složek dokumentů je, eufemisticky řečeno, nestandardní. Zaskočený premiér Nečas, předseda pravicově-konzervativní ODS, se neodchyluje od své pověsti demokrata ctícího pravidla hry. Slovy „Pánové, konejte svou povinnost“ ukončuje rychlé setkání. Šokovaná veřejnost v ranních hodinách tuší jedině: tato událost bude zásadní.

Petr Nečas byl solidním premiérem, za jehož vlády jsme pocítili návrat slušnosti a spravedlnosti do politiky a života. Policie a státní zastupitelství začala

po letech průtahů stíhat okrádání daňového poplatníka zločinnými jednotlivci či skupinami, ministři vlády jen se stínem podezření odcházeli ihned po zveřejnění problému, ve vazbě a vězení se ocitli první zastupitelé a úředníci zapojeni do zlodějských řetězců. Nečas se však také dopustil zásadního manažerského a lidského selhání zaměstnáváním své milé a tajejním tohoto faktu. Petr Nečas byl posledním premiérem jmenovaným do úřadu prezidentem, kterého zvolily obě komory našeho parlamentu. Jací vlastně byli naši předsedové vlád od 1. 1. 1993 do 31. 12. 2013?

12 vlád za 252 měsíců, stabilněji než za první republiky

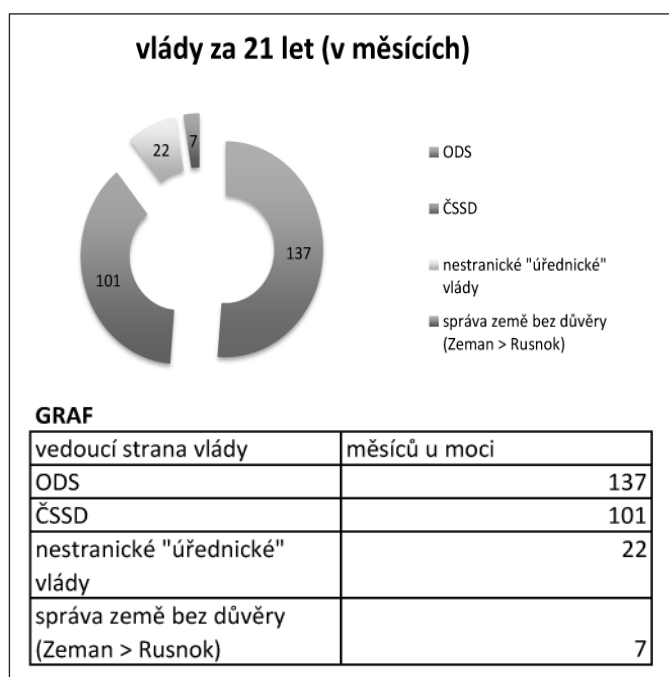
Během uplynulých 21 let sloužilo v úřadu předsedy vlády ČR 10 premiérů. Tito pánové (ano, bohužel mezi nimi nebyla ani jedna premiérka) sestavili 12 vlád – totiž premiéři Klaus a Topolánek sestavovali hned po dvou vládách, i když každý z nich za odlišných okolností. Klaus vyhrál v 90. letech dvoje parlamentní volby za sebou, Topolánkovo dvojí jmenování během jednoho roku pak vycházelo z komplikované patové povolební situace po řádných volbách roku 2006.

Polistopadová Česká republika trvala zatím 252 měsíců, což stanovuje k datu sepsání tohoto článku průměr 21 měsíců na jednu vládu. Toto solidní číslo „kazi“ dvě velmi krátké epizody: 9 měsíců Stanislava Grosse a 7 měsíců Jiřího Rusnoka. Nebýt těchto dvou havárií demokracie, průměr délky jedné vlády by se šplhal ke dvěma létům.

Zajímavé je porovnání s první republikou. Jako srovnatelné vezmeme období od vzniku republiky do mnichovského diktátu, protože následné dvě vlády před vznikem protektorátu již nebyly formovány ve svobodných poměrech, ale pod německým a mezinárodním tlakem. Demokratická a svobodná první republika (1918-1938) měla své místo na slunci po dobu 240 měsíců. Naši zemi vedlo v té době 8 premiérů, ovšem sestavili 18 vlád. Prvorepublikový průměr trvání vlády 13,3 měsíce je o více než polovinu nižší než v českých polistopadových poměrech. Vzhledem k podobnosti ústav první republiky a té současné (před zavedením přímé prezidentské volby) by bylo zajímavé hlouběji prozkoumat příčiny výrazně vyšší stability vlád polistopadového období. Třeba by se část našich spoluobčanů alespoň částečně vyléčila z blbé nálady a společenské frustrace.

Jen dva naši polistopadoví premiéři odsloužili celé volební období bez jeho narušení předčasnými volbami: Klaus v letech 1992-1996 a Zeman 1998-2002. Ze systémového pohledu je velká škoda, že premiér Nečas nedokončil řádné volební období a byl v roce 2013 nucen odstoupit. Po více než 10 letech méně stabilních vlád by řádná vláda pracující celé 4 roky byla stabilizujícím a ozdravujícím prvkem.

Graf č. 1

Po řádných volbách (v řádném, roky dopředu avizovaném termínu) nastoupila do úřadu pětice premiérů, tedy polovina z nich (dvakrát Klaus, jednou Špidla, Topolánek a Nečas). 50% v tomto případě není špatné skóre, jakkoliv o pár desítek procent vyšší číslo by pro stabilitu systému bylo ještě lepší.

Nejdéle vládli Klaus, Zeman a Nečas

Nejdéle sloužícím premiérem je s velkým náskokem Václav Klaus (67 měsíců ve funkci). Druhé místo drží Miloš Zeman (49 měsíců) a pomyslný bronzový stupeň obsadil i přes předčasný, trochu neslavný konec Petr Nečas (37 měsíců).

Zajímavý je pohled na graf č. 1. Vidíme, že se vcelku pravidelně střídaly u moci dvě hlavní strany pravého a levého středového spektra: ODS a ČSSD. Vlády vedené ODS naši zemi vedly nejdéle, celkově asi 11 let. Naproti tomu vlády pod vedením sociálních demokratů zde byly asi 8 let. To naznačuje, že přece jen jsme zatím byli poměrně standardní demokracií střídající pravý a levý společenský proud u moci. Pokud přijmeme tezi, že jsme prosperujícím právním státem s mírou životní úrovně nejvyšší v historii našich zemí, pak si laskavý čtenář dosadí, zda je to také díky vládám vedeným ODS, zatímco vlády ČSSD nestíhaly naše bohatství porozdávát, utratit, projít,

anebo je to naopak, případně se oba proudy doplňovaly či zda je to úplně jinak. Jedna věc je však jistá: současnou podobu České republiky formovaly nejvíce ODS a ČSSD. Samozřejmě je potřeba si připomenout, že u nás se vládne koaličně, a nelze tedy opomenout další významné síly jako KDU-ČSL, TOP 09 nebo ODA.

Fenoménem České republiky v rámci východní a střední Evropy je existence „kované“ KSCM. Po-miňme nyní diskusi, zda partaj s touto historií je stranou, či zločineckou organizací. Možné však je, že právě jistá izolace soudruhů do ghetta jménem KSCM přispěla k tomu, že u nás vládla autentická levice reprezentovaná ČSSD, a ta se střídala se středopravou ODS. Jinými slovy, postkomunisté se na rozdíl od jiných východoevropských zemí u nás k moci zatím nedostali.

Paroubkův neproměněný mečbol

Jak vlastně porovnat práci jednotlivých premiérů? Jak si nastavit kritéria jejich úspěšnosti? Cílem tohoto textu je porovnání podložené fakty, nicméně jde samozřejmě o porovnání subjektivní, které není podloženo například anketou nebo průzkumem veřejného mínění.

Sloupce tabulky č. 1 ukazují vybraná subjektivní kritéria. Oznámkování našich předsedů vlád bylo provedeno na stupnici 1 až 5 jako ve škole.

Předseda vlády musí být dobrým, alespoň průměrným, manažerem. I když stát a vládu nelze řídit jako firmu, protože nemá vlastníky, akcie, ale občany a volební právo. Přestože podle kompetenčního zákona jsou za celou řadu rozhodnutí zodpovědní ministři sami anebo vláda svým hlasováním jako celek. Po této stránce se jako nejlepší jeví Klaus, Tošovský, Topolánek a Paroubek. Zemanův styl byl vždy trochu diktátorský a pro jeho okolí postupně vyčerpávající. Proto má zde nižší známku.

Politický výkon vyjadřuje směr schopnosti vysvětlovat a prosazovat na veřejnosti politiku své strany s uměním zvládnout totéž uvnitř stranické organizace. Z tohoto porovnání nejlépe vycházejí dva (tehdy) sociální demokraté: Miloš Zeman a Jiří Paroubek. Všichni tři premiéři za ODS měli rezervy ve vysvětlování své politiky a občas se stávali nesrozumitelnými i pro vlastní voliče. V tomto srovnávacím parametru to mají těžké tzv. úřednické premiéry: z principu by měli být apolitici a jen spravovat zemi po co nejkratší dobu. Josef Tošovský se politicky udržel na neutrálním území, Jan Fischer zejména svou trestuhodnou nečinností zasáhl do výsostně politických témat, jakými jsou energetika nebo zahraniční politika. Samostatnou kapitolou je Jiří Rusnok. Už jen faktem, že přijal roli jediného (věrme, že

pokračování na straně 6

no.	jméno*	od-do*	tj. měsíců	manažerský výkon	politický výkon	charisma	výrazné činy plus	výrazné skutky minus	celkově
1	Václav Klaus I, II	7/1992 - 1/1998	67	1	2	1	transformace ekonomiky, privatizace	přehlížení černého financování ODS	1
2	Josef Tošovský	1/1998 - 7/1998	7	1	3	3	privatizace bank	mafie telefonuje až na Úřad vlády	2
3	Miloš Zeman	7/1998 - 7/2002	49	3	1	2	raketový nárůst schodku rozpočtu	podivná propojení v policii	2
4	Vladimír Špidla	7/2002 - 8/2004	26	4	3	4	oživení popularity ČSSD	parlamentní spolupráce s KSCM	3
5	Stanislav Gross	8/2004 - 4/2005	9	5	5	4	poplatky ve zdravotnictví, medaile Mašínům, vstup ČR do ESA	nejasná role Marka Dalika	5
6	Jiří Paroubek	4/2005 - 8/2006	17	2	1	1	posílení nezávislosti policie a státních zastupitelství, dokončení církevních restitucí, projev v bavorském parlamentu v červnu 2013	nečinnost při možném řešení chybně nastaveného solárního boomu	2
7	Mirek Topolánek I, II	9/2006 - 5/2009	33	1	2	1		nepřípustné mixování osobního a pracovního života	1
8	Jan Fischer	5/2009 - 7/2010	15	3	4	4		přijetí této role, čistky bez mandátu, rozvrat státní správy	4
9	Petr Nečas	7/2010 - 7/2013	37	3	2	2			2
10	Jiří Rusnok	7/2013 - celkem: **	7	nehodnoceno	5	nehodnoceno			5

* www.vlada.cz
** Celkové časové období je 252 měsíců. Údaj 267 je způsoben překrýváním se nástupujícími a končícími vládami.

10 premiérů, 12 vlád	
252 měsíců/12 vlád = průměrně 21 měsíců jedna vláda	
ODS vládla...	137 měsíců (11 a půl roku)
ČSSD vládla...	101 měsíců (8 a půl roku)
nestraničné "úřednické" vlády	22 měsíců
správa země bez důvěry (Zeman > Rusnok)	cca 7 měsíců
premiér nastoupil po řádných volbách (2 x Klaus, 1 x Špidla, 1 x Topolánek, 1 x Nečas)	5 x
premiér odsloužil celé 4-leté volební období (1 x Klaus, 1 x Zeman)	2 x
pro srovnání za první republiky (1918 - 1938)	240 měsíců/18 vlád = průměrně 13,3 měsíce jedna vláda
	8 premiérů

dokončení ze strany 5

na dlouhé časy!) Poslaneckou sněmovnou nepotvrzeného premiéra se vydal na velmi tenký led. Jakmile však jeho vláda začala provádět vysoce politické kroky, jako jsou personální zemětřesení ve státní správě a státních organizacích nebo zákonná opatření (i když nejsme ve válečném či výjimečném stavu!), posunul se Rusnok k politickému vládnutí bez jakéhokoliv mandátu od občanů. Za tuto jeho vládu rozvratu státní správy musí získat politické hodnocení 5 a dále již nemá smysl se zabývat jeho manažerskými schopnostmi. Prováděl něco, k čemu nebyl oprávněn voliči.

Jiří Paroubek za pouhých 12 měsíců ve funkci předsedy vlády vytáhl popularitu ČSSD z necelých 10% na konci tragické Grossovy epizody k zisku celkem neuvěřitelných 32,3% hlasů ve volbách do Poslanecké sněmovny v červnu 2006. I když k tomu použil i peníze daňového poplatníka na různých „dárčích“ typu pastelkového nebo mobilového a spolupracoval tu a tam s KSČM (Mart'any), jde o ojedinělý výkon v našich polistopadových dějinách. Pro Paroubka je smůlou, že právě v tomto období stál proti němu rovněž velký politický talent Mirek Topolánek, a ten se svou ODS s 35,3% sociální demokracie ještě překonal. Dnes nám tato čísla zní jako z jiné planety. Teď kráčíme právě k oné rozdrobenosti systému jako za první republiky včetně extremistů napravo i nalevo.

Hodnocení charismatu a také vlastnosti „má na to, nebo ne“ je vysoce subjektivní. Je-li však charisma použito k tomu, aby vás následovali voliči a vlastní strana a aby vás podporovala veřejnost, pak zde máme nejsilnější trojici Klaus, Paroubek a Topolánek. Zeman byl rovněž pro své voliče velkým lídrem, ovšem v dobách velké koali-

ce zvané eufemisticky opoziční smlouva neměl mnoho příležitostí to prokázat v denních politických bojích. Klíčovým testem by byla jeho schopnost vyhrát druhé volby za sebou jako Klaus, od čehož Zeman předem ustoupil předáním funkce předsedy ČSSD Vladimíru Špidlovi.

V novém krajském tisíciletí

Devadesátá léta byla revolučním nadšením a rychlou ekonomickou transformací unikátní. Podobně jako poválečná éra Konrada Adenauera v Německu. Je velmi obtížné porovnat výkon tehdejších představitelů s těmi vládnoucími začátkem nového tisíciletí. Špidla, Topolánek, Nečas a další již vládli v době stranického systému napadeného nemocí zvanou zřízení krajů, což vedlo postupně k rozdělení velkých stran ODS a ČSSD na federace krajských organizací přerozdělující mimo jiné tzv. evropské peníze.

Topolánek, Klaus, Zeman, Nečas, Paroubek, tak nějak vypadá první pětka z našich 10 dosavadních polistopadových šéfů vládního kabinetu. Nijak překvapivě jde o lidi, kteří dokázali dovést svou stranu k vítězství ve volbách (s výjimkou Paroubka). Profilově a osobnostně je skoro ideálním premiérem Mirek Topolánek: zaměstnanec v průmyslu, úspěšný podnikatel a šéf soukromé firmy, senátor, předseda a nakonec ministerský předseda se schopností vést, pochválit, ale i vynadat. Přidat trochu více Klausova decentního vyjadřování a Nečasova slušného stylu správy země, tak máme supermana. Život je však klikatý jako toskánské uličky.

Tomáš Orlík

Prezident, který zapálil svíci a způsobil požár

Před rokem si většina voličů vybrala za prezidenta Miloše Zemana. Svým způsobem lze Zemanovo vítězství označit za překvapivou zprávu o naší společnosti. Voličská většina se totiž rozhodla pro několikrát usvědčeného lháře, do sebe zahleděného mluvku opakujícího pořád dokola ty samé „vtipy“, libujícího si v znevažování inteligence svých oponentů a novinářů.

Z jistého úhlu pohledu však měl Zemanův triumf svou logiku. První dva roky po listopadu 1989 byl vůdčí postavou politického života Václav Havel, po volebním vítězství v roce 1992 do roku 1996 třímal otěže tehdejší premiér Václav Klaus.

Nejpozději od voleb v roce 1996 se o vůdcovské postavení přihlásil Miloš Zeman. No, a přesně v tomto pořadí „obsadili“ i Pražský hrad. Člověk se jen děsí, aby podle této logiky se na nás z Hradčan časem nedíval Andrej Babiš. Nemusí tam být ani zvolen, třeba si sídlo českých králů rovnou koupí...

Opoziční bourák

Po listopadu 1989 se Miloš Zeman pár let hledal, než mu došlo, že bez strany sám nic nezmuže. V tu chvíli již bylo napravo obsazeno, takže se tehdejší obdivovatel Margaret Thatcherové přeorientoval nalevo. Jeho vstup a následné ovlád-

nutí sociální demokracie lze hodnotit pozitivně. V první polovině 90. let totiž zcela ovládl prostor předseda ODS Václav Klaus. Slabý či příliš slušný vůdce opozice by se proti němu tehdy neprosadil. Musel přijít výborný a neomalený řečník, stejně sečtělý, sebestředný a suverénní jako Klaus. Miloš Zeman tuhle roli zvládl levou zadní, když se ale nezalekl užívat nevábných prostředků jako například očerňování politických soupeřů bez důkazů. Shromáždil za sebou „poražené“ prvních let transformace a vytvořil silnou opoziční stranu, která sice útočila na vládní politiku, ale polistopadový režim brala za svůj a na rozdíl od komunistické strany podporovala vstup

země do EU a s výhradami i do NATO. Pro parlamentní demokracii je žádoucí, když k silné vládě existuje přijatelná alternativa. Toto plus nelze Zemanovi upřít.

V roce 1998 vyhrála ČSSD jasně volby, ale nepodařilo se jí přirozenou cestou sehnat partnery pro koaliční vládu, což nebyla jen její vina. Vznikla opoziční smlouva s ODS, jejíž zápory byly popsány už tisíckrát. Vzniklo tu prostředí, jež parlamentní demokracii příliš nesvědčilo. Premiér Zeman se navíc zapletl do několika podivných skandálů. Zmíňme třeba tlak na ředitele státního zámku Štířín, aby vytvořil kompromitující materiály na exministra zahraničí Zieleniece, nebo veřejně ohlášený záměr zničit týdeník Respekt prostřednictvím hromadné žaloby ministrů Zemanovy vlády. Už jen tyto dva namátkou vybrané opozičněsmluvní „hříchy“ spolehlivě diskvalifikovaly Miloše Zemana jako vhodného kandidáta na hlavu státu.

Koukejte mě zvolit, hlupáci

Po čtyřech letech v čele menšinové vlády se Miloš Zeman takticky stáhl a vsadil na prezidentské volby na začátku roku 2003. Zemanova první prezidentská anabáze plně odhalila jeho slabiny a poprvé notně nabourala jeho často předkládaný obraz geniálního стратега. Zeman se celý podzim 2002 tvářil jako spokojený důchodce, kterého vlastní strana nutí ke kandidatuře na Hrad. Mezitím neustále zpochybňoval kvality svého nástupce v čele ČSSD i vlády Vladimíra Špidly. „Vládnout se musí umět“, vzkazoval z Vysočiny. Přes všechny urážky a posměšky, které svým předpokládaným volitelům v předchozích měsících adresoval, ho ani ve snu nenapadlo, že ho v tajné volbě zařiznou. Jakoby slábla jeho sociální inteligence, pokud ji vůbec někdy měl. S „lidem“ pracovat umí, s konkrétními lidmi už je to horší.

Miloš Nemilosrdný po deseti letech

Deset let čekal na svou šanci, kterou mu poskytlo až zavedení přímé volby prezidenta. Ve stranické politice už se vzhledem k svému prohlubujícímu „jájínkovství“ uplatnit nemohl. Parodii na stranu (SPOZ), která si dala jeho jméno do názvu, nemá cenu brát vážně. V loňské prezidentské kampani proto vsadil na to, že jej řada lidí uznává coby významnou osobnost. Vždyť mluví spatra, šermováním citáty dokládá svou sečtělost a moudrost, nelibuje si v luxusu a rád si přihne. Navíc prosazuje, aby vládli odborníci, a ne ti neschopní politikové... Nemá cenu vyvracet příznivcům třetího českého prezidenta jejich iluze, na druhou stranu jim nelze zamlčet, že jejich oblíbenec má vlastnosti, které jeho, dejme tomu, kladné stránky přebíjejí.

Například o mstivosti Miloše Zemana by se dala napsat tlustá kniha. V živé paměti dosud zůstává seznam sociálnědemokratických zrádců, jež sestavoval po neúspěšné prezidentské volbě v roce 2003. Ještě v roce 2012 Zemanovi nepřišlo hloupé vyprávět, jak se Pavel Dostál na smrtelné posteli před ním dušoval, že ho tenkrát volil.

■ No, nevolte ho...

Zdroj: www.hrad.cz

O Zemanově zvláštní nemilosrdnosti svědčí i jeho neutuchající potřeba se vymezovat vůči již zesnulému Václavu Havlovi. S oblibou opakuje, že coby prezident plní svůj slib, že na rozdíl od Havla nebude dávat milost otcovrahovi (narážka na kauzu Odložil) nebo známému cyklistovi, který při nehodě zavinil smrt tří lidí. Je to o to trapnější, že onen známý cyklista již zemřel.

K Zemanovým „přátelům“ v politice patří většinou jen odborníci-kývači (uvedme např. Jiřího Rusnoka), kteří nezpochybňují velikost „titána“ z Vysočiny, nebo lidé, které Zeman dočasně potřebuje, aby je pak odkopl. Příkladem za všechny může být Miroslav Šlouf. Příznačné bylo, jak se po katastrofálním výsledku SPOZ v podzimních volbách Zeman od svých „apoštolů“ distancoval, načež jim doporučil, aby vypustili slovo „Zemanovci“ ze svého názvu. Rázem to byl jen jejich neúspěch, ačkoli prezident figuroval na jejich předvolebních plakátech a dělal straně nepřiznanou kampaň prostřednictvím prezidentských návštěv krajů.

Do Zemanova portrétu jakožto pomstychtivého muže zdánlivě nezapadá přerod jeho rivality s Václavem Klausem v jakési zvláštní politické (ne)přátelství. Ještě na přelomu let 1996 /1997 se oba muži upřímně neměli rádi. V létě 1998 už však byli spojenci a dodnes o sobě mluví s uznáním. Lze to vysvětlit tehdejším společným zájmem, jímž bylo umenšení vlivu prezidenta Václava Havla. Ten pro Klause vždy představoval větší nebezpečí než Zeman, který se nejprve s Havlem a politiky kolem něj pokoušel pragmaticky spojit vůči Klausovi, aby si nakonec vyhodnotil, že i pro něj znamená Václav Havel toho nejnebezpečnějšího nepřítele.

Dodnes trvající spojenectví Klaus-Zeman vyplývá i z oboustranné touhy po uznání. Když je coby velké státníky neuznávají druzí, tak se alespoň uznávají sami navzájem ve stylu „jo, to tenkrát ještě měla politika úroveň, když my dva věční rivalové jsme sváděli dech beroucí souboje“.

pokračování na straně 8

dokončení ze strany 7

Antikomunistův konec

Změna postoje ke Klausovi nebyla jeho prvním kotrmelcem. Již dříve pozoruhodně měnil názor na komunisty. V roce 1968 dokázal současně být členem KSČ a do studentského časopisu napsat článek srovnávající komunismus s fašismem. Za normalizace coby vyloučený člen KSČ se nezaprodal a ještě před listopadem 1989 vstoupil do povědomí veřejnosti svým vůči komunistickému režimu kritickým článkem v Technickém magazínu. Během revoluce se proslavil plamennými proslovy na adresu komunistů, aby s nimi o pár let později chtěl spolupracovat.

V knižním rozhovoru z roku 1995 tvrdil, že antikomunistou přestal být v roce 1991 po rozpadu Sovětského svazu, neboť do mrtvol se prý nekope. V jeho okolí se začali pohybovat normalizační komunisté typu Miroslava Šloufa a Zdeňka Zbytka. Jestliže ještě coby předseda ČSSD si od KSČM držel jistý odstup a spolupráci na vládní úrovni odmítal, dnes je mu evidentně KSČM na politické scéně nejbližší. Jak jinak vysvětlit, že jeho kroky v prezidentské funkci komunisté většinou hlasitě chválí? Dovedl by si někdo v polovině 90. let představit, že bude Miloš Zeman dnes veřejně hlásat své sympatie k Haló novinám? Tedy k deníku navazujícímu na tradici Rudého Práva, které Zeman před

listopadem žaloval?! Na proklamovaného ctitele Kennedyho, Masaryka či Churchilla docela silná káva. Ostatně zmíněná jména Zemanových oblíbených státníků poněkud neladí s jeho pečlivě utvářenou image levicového prezidenta. Mimochodem – u levicového politika by člověk očekával soucit a solidaritu, a to i s „chudými duchem“. Zemanovo pohrdání rozličnými kategoriemi (podle něj) neúspěšných lidí s tím moc neštymuje.

Co bude dál?

Během prvního roku v prezidentské funkci se Zemanovi povedlo pořádně rozkývat politickou scénu, až sám po té šikmé ploše sjel a trochu si „natloukl“. Rusnokova nelegitimní vláda, kterou najmenoval proti vůli parlamentu, vzbuzovala pouze smích, anebo odpor. Prezident neprotlačil vlastní stranu do parlamentu, a zatím se mu nedaří ovládnout sociální demokracii. Musí se tedy rychle poohlédnout po novém spojení, přičemž sázka na Andreje Babiše se jeví dost riziková. Za Babišem, jenž zatím neudělal žádnou velkou politickou chybu, stojí velké podnikatelské impérium zahrnující i média. Nahrává mu vláda s oslabenou ČSSD, na kterou může ledacos svádět, a pokud udrží pohromadě svou stranu splepenou z rozličných osobností, může v příštích volbách výrazně uspět. Vůči Zemanovi se zatím choval neutrálně, neboť potřeboval, aby ho jmenoval ministrem.

Jenže teď se karta obrací. Jakmile Babiš zjistí, že Zemanova podpora u veřejnosti prudce klesá, nebude mít problém proti oslabenému soupeři vystartovat. Je tak zvyklý z byznysu.

Miloš Zeman se zdá být momentálně osamocený. Nestojí za ním žádná vlivná strana, příliš respektu nevzbuzují jeho hradní spolupracovníci. Jeho roční působení ve funkci působí dost tristně. Se svými pravomocemi nakládá hodně svérázně, takže svůj vliv sice rozšířil, ale jeho obraz v očích veřejnosti notně utrpěl, a to nejen kvůli různým podivným nemocem a zraněním. Když už vyrazí do ciziny, nezřídka se to neobejde bez ostudy způsobené jeho třesnutým humorem. Nejhorší pro politika je, když se stává směšným.

Zeman samozřejmě není odepsaný. Nyní, když mu nezbylo než jmenovat vládu vzešlou z voleb, se stáhne a bude zase čekat na podobnou příležitost, jakou mu poskytl pád Nečasovy vlády. Na základě zkušeností s českou politikou posledních let se dá očekávat, že se prezident dočká. Jenže pokud se chce zapsat do dějin jako solidní hlava státu, nesmí hrát jen sám na sebe. Muž, jehož oblíbeným mottem je „lepší než proklínat tmu je zapálit alespoň jednu svíčku“, by si příště měl dát pozor, až zase začne škrtat sirkami. Ten letní požár s Rusnokovou vládou za to nestál.

Tomáš Fošum

Na Slovensku nevieme, či máme demokraciu

„Bolo dobre a už nikdy nebude lepšie.“ Túto vetu počúvam na Slovensku často. „Na našom krásnom Slovensku,“ aj toto často počúvam. Čo sa za posledných 25 rokov stalo? A prečo o demokracii vieme najviac to, že je slobodnejšia ako komunizmus? Javí sa, že vieme stále menej o komunizme a zároveň aj o demokracii ... A prečo v roku 2014 ani len nevieme presne pomenovať režim, ktorý máme?

Sloboda na Slovensku začala asi takto

V roku 1989 sa podarilo zriadiť totalitný smrad na najnižšie hodnoty. Tí, čo nikdy nenesili masky, sa slobodne, skutočne slobodne, nadýchli. Aj tí, čo masky nosili radi, či neradi spoznali, že na ich slobode je niečo príjemné.

Napríklad aj to, že so svojou maskou si odteraz môžu robiť čo chcú. Pravidlá nosenia masiek sa úplne zrušili. Každý si ju nosil kedy chcel a používal ju pre účely, ktoré potreboval dosiahnuť. V spoločnosti nastali nové, a opäť neprehľadné vzťahy. Maskovanie nikomu až tak nevadilo. A spoločenská neprehľadnosť nevadila ani neskôr. Akceptovalo sa to, lebo to robila väčšina spoločnosti.

Nakoniec, ľudia musia prežiť aj v demokracii, a vieme, že to neboli ekonomicky ľahké časy. Demokracia totiž prišla medzi dobrých ľudí, komunistické trosky, nedobrovoľných neživnostníkov či ambiciózných populistov. A prišla aj medzi tých, ktorí nemali charakter a robili skutky, ktoré „nemali charakter trestných činov“.

Demokracia neprišla do dokonalej spoločnosti, ale tak začínal aj socializmus a takmer všetky iné izmy.

Demokracia neprišla

Tvrdenie, že demokracia len tak prišla, je zavádzajúce. Opravujem ho teda. Bola vytúžená i vybojovaná, a to nezlomnými disidentmi i masívnym tlakom ulíc. Oni majú zásluhu na tom, že tu demokracia je. Ľud však nemohol dosiahnuť viac, než čo dosiahol. Jeho revolučná úloha skončila tým, že sa postavil za nových reprezentantov svojej vôle. Príliš rýchlo sa zabudlo, že tým sa angažovanie vo veciach spoločných nekončí. Prehliadlo sa, že demokracia vyžaduje aj efektívnu kontrolu moci. Ľudia vtedy, a aj dnes, neradi počujú o tom, že za politikov máme permanentnú zodpovednosť. Nestačí im dať jednorázovú dôveru. Jedným z prvých politikov, ktorý pocítil, že puto medzi politikmi a občanmi, je teraz založené viac na dôvere ako opatrnosti, bol Vladimír Mečiar. Ponúkol sám seba a svoje hnutie. Veľa Slovákov rado zatvorilo historické knihy, ktoré opisovali slovanských vladárov, pretože teraz mohli pyšne a veľkodušne obdivovať vládu Vlada. Autoritatívny Mečiar zatlačil parlament do úzadia, a ten tam ostal až dodnes. Slováci ho považujú za miesto zbytočných a dlhých diskusií. Mečiarovo grobianstvo vytvorilo živnú pôdu pre odpor. Našťastie to bol odpor, ktorý si ctil viac demokratických pravidiel. Všetky demokratické výsady však nepotreboval, lebo tie nevyhovovali všetkým jeho štruktúram. Po parlamentných voľbách v roku 1998 ostalo takmer milión Slovákov sklamaných. Aj demokracia sa im zdala akási popletená. Ved' vládu nevytvoril hegemon Mečiar, ale strany, ktoré sa proti nemu dokázali spojiť. Začali sa posilňovať demokratické štandardy, no robila to vláda, ktorou polovica Slovenska pohrdala a rozčarovane očakávala „zapredanie“ Slovenska. Mečiarom ovplyvnení Slováci si začali vytvárať vzťah ku svojej krajine, ktorú im „pravícové vlády ukradli“, až s nástupom vlády Roberta Fica.

Jedinečnosť, ktorá sa už nezopakuje

A potom tu bolo ešte niečo. Iveta Radičová. Pred premiérskym postom okúsila kandidatúru v prezidentských voľbách. Svoju volebnú kampaň poňala ako sociologický výskum na tému: Slušnosť a neútočenie v politických kampaniach. A prehrala. No, Slovensko jej venovalo celoživotnú prácu. Získala takmer miliónovú dôveru a časť Slovákov sa z výsledkov prezidentských volieb 2009 dozvedelo, že Radičovej chápanie politiky nezavrhuje až tak veľa voličov.

Profesorka sociológie zaujala pre osobné kvality, ale aj preto, že v pozícii premiérky vyzerala ako najnešťastejšia Slovenka. Jej samej i národu sa odhalila časť pravdy o funkcii premiéra. Ak ju obsadí človek s morálnou výbavou a s odporom k politike založenej na moci, tak mu prinesie neriešiteľné dilemy, akúsi štátnickú samotu až bezmocnosť. Také niečo sa zrkadlilo v očiach premiérky. Nerezignovala však. Enormne sa nasadila a to najmä do mravenčej legislatívno-administratívnej práce, pričom

■ Ivete Radičové jedna prezidentská kandidatura stačila
Zdroj: Facebook/ivetaradicova

mocenskú politiku nechala bokom. Snažila sa nachádzať konsenzus. Lenže politická dohoda je tvrdý obchod. A bola to znova ona, ktorá musela takmer všetky morálne nedokonalosti politiky komunikovať pred verejnosťou, a to jazykom, ktorý neklame a verejnosť ani nevyplaší. Aj keď nechcela, predsa robila politiku. Polarizovať spoločnosť nemusela. To robil opozičný Robert Fico.

Svoju rolu Radičová dohrala, a to tak, že cestu si zvolila slobodne sama. Požiadala parlament o vyslovenie dôvery. Prvý krát rozohrala politickú hru a hneď ju prehrala. Ostali po nej však stopy, po ktorých môžu v budúcnosti kráčať iní. Radičová im prekliesnila najt'ažšie cesty a za to by mala požívať doživotnú vďaku. Škoda len, že z najvyššieho mocenského miesta nestihla povedať Slovákom, čo tam našla. Slovensko nemalo nikdy tak blízko k tomu, aby slušný občan priamo z centra moci povedal, či máme demokraciu. Aby ohlásil, či je realita ešte horšia ako všeobecné pocity. Radičová však signály o všetkých nedokonalostiach sprostredkovávala. Všimaví občania ich vedeli rozlúštiť. Dnes Radičová nekončí. Pokračuje v rozprávaní a v úvahách, čo sa musí zmeniť, aby politika ostala pre ľudí, nie pre cynikov.

V čom to žijeme?

Dnes, v roku 2014, na Slovensku žijeme opäť ako keby v nepoznanej krajine. Nie je sudca, ktorý by povedal, že spravodlivosť je vec dohody. Nie je politik, ktorý by potvrdil, že už ani politika nie je, že ostali len mediálne hry a obrovské záujmy. Nie je policajt, ktorý by povedal, že pátrať po pravde už nie je hlavným poslaním polície. Nie je úradník, ktorý by nahlas zakričal, že úrady sú neschopné riešiť konkrétne problémy občanov. Nie je nový politik, ktorý by prstom ukázal na príživníkov, ktorí už roky žijú z politiky a z morálneho hľadiska sa s nimi nedá, naozaj nedá spolupracovať.

pokračování na straně 10

■ Kráčí Slovensko správným „Směrem“? Zdroj: Flickr/David Noack

dokončení ze strany 9

Takýto silný a jednotný tlak na pomenovanie reality tu nie je. A je upokojujúce, že je tomu tak. Ak by sa všetky výčitky ukázali ako pravda, demokracia by tu nebola. Ľud by sa ešte viac naľakal a všetci by sme veľmi ťažko našli pomenovanie pre režim, ktorým parodujeme demokraciu. Myslím si, že demokraciu na Slovensku ešte máme, ale skôr jej formálnu tvár. Všetko je vytvorené tak, aby to fungovalo. No, nefunguje. Za posledných 25 rokov sme nastavenie parametrov pre formálne fungovanie demokracie zvládli. Tešme sa z toho. Je to úspech ponovembrových politikov. Dnešné politické strany majú povinnosť zabezpečiť v štáte férovosť, spravodlivosť a skutočnú vládu zákona. Tendencie, ako početné inštitúcie zvládajú presťerať, že tu vláda zákona je, sú viditeľné. Dlhodobou predstierajú to však nedokážu. Občania totiž vidia čudné konanie úradov či úradníkov, vidia ako sa nakladá s majetkom štátu a poznajú zvýhodnenia, ktoré požívajú ekonomicky vplyvné osoby. A tu prichádza frustrácia občanov z formálnej demokracie, lebo v bežnom živote panuje iný režim. Každý Slováč má pre neho svoj názov, pretože prežíva iné trápenie so štátom či so spravodlivosťou. Pravda je aj taká, že niekedy si demokraciu na najnižšie stupne nepustíme my sami. A to účelne. Lebo: rodina; známosti; kto sa ozve príde o prácu; keď kritizuješ, všimnú si ťa; nehas to, čo ťa nepáli. Ak niečo páli, ba dokonca tlačí v topánke, to musíme riešiť na vyššom stupni. Tam však Slováci sklamané zistia, že aj tu vládne deficit demokracie a prázdne miesta zabral osobitý režim. Ten vychádza z praktickosti a šikovnosti. Občan je tu nekonkrétny. Pravda je len časť víťazstva. Úrady vybavujú sťažnosti k spokojnosti ďalších úradníkov. Súdy potrebujú na svoje rozhodnutie päťročnice. Ak zlyhá štát voči občanovi, tak za očakávaným výrokom, že „boli porušené jeho práva“ ostáva pocit prázdnoty.

Nádej

Aktivita, komunita a mikro projekty. A potom ešte mimo- vládne organizácie, ktoré nestihajú reagovať na množstvo neférových praktík, ktoré v slovenskej spoločnosti pozorujú. A ešte vzdelanie, ktoré Slovákom napríklad vysvet-

lí, že sloboda neexistuje. No, existujú konkrétne slobody. Bez nádeje každý prehráva. Vyhrať nad niekým sa dá definitívne len tak, že úplne zničím jeho odhodlanie nikdy sa nevzdať. A Slováci to vzdávajú. V tisíckach, z roka na rok, rezignujú na účasť na správe vecí verejných. Najväčšiu dezilúziu pociťujú k voľbám. Z časti je ich postoj pochopiteľný. Politici voličom núkajú voľby ako pečené koláče. Ale to predsa nie je všetko, čo by mali Slováci zo svojej demokracie ochutnať. Voľby sú na Slovensku fetišizovaným pilierom demokracie, ale hĺbkou demokracie je možnosť permanentnej občianskej kontroly moci. A táto zložka je slabá, občania nemajú na ňu férový dosah. Falošne sa správajú aj politické strany. Ako vždy jedny z prvých predstihli dobu a už niekoľko rokov imitujú, že fungujú tak, ako sme sa učili, že v demokracii majú fungovať. Preto ma nevyrušujú politické novotvary, lebo situácia v etablovaných stranách je z pohľadu občana ešte neprehľadnejšia.

Postoj mladých neprekvapuje

Z rozhovorov s mladými ľuďmi, ktorí sa narodili po roku 1989, mám takéto pocity. Sú stále viac presvedčení, že demokracia je len demo verzia skutočne rovnej a na zákone založenej spoločnosti. Parlamentné voľby nazývajú hranie sa na voľby. Voľby sú pre nich jedná zmätočná udalosť, ktorá legitimizuje politické práva občanov, ale aj nemeniace sa ekonomické pozadie strán. Oficiálne médiá sú tu podľa mladých preto, aby klamali o realite. Demokracia, ktorú im priniesli rodičia je pre nich falošná. Komunistická propaganda je pre nich nepochopiteľná, no vidia, že aj teraz je pravda zahalená do rečníckych zručností. Nie je im jedno, ako Slovensko napreduje a zároveň nedôverujú, že sa dá v podmienkach, do ktorých sme sa zakopali, niečo zmeniť. Poznanie mladej generácie je šokujúce. Slovo revolúcia skloňujú často. Ak sa chceme poučiť z minulosti, mali by sme vyzbierať názory dnešnej mladej generácie a porovnať ich s názormi mladých z rokov 1987-1989.

Čo sme sa teda (ne)naučili?

Že veci nemáme presne pomenované. Že získať moc sa dá čoraz ľahšie. Kritéria sme znížili. Že na Slovensku máme formálnu demokraciu a stále nebudujeme vládu zákona. Že demokraciu Slováci ešte nepoznajú a preto neprekvapí, že by si ju dali aj vziať. Že nespokojní mladí ľudia sa buď prispôbia, alebo si tento režim zmenia. Kto im bude brániť? S najväčšou pravdepodobnosťou ja a ty, my ...

A nakoniec ešte jeden paradox informačnej spoločnosti. Tej spoločnosti, v ktorej stratili informácie svoju hodnotu. Veľa sa komunikuje, presvedča, inzeruje, ale nikto tomu neverí. Komunikačný zmätok spôsobuje, že pravdivá informácia o tom, kto na Slovensku skutočne vládne, tu je, ale nedá sa tak ľahko vypočúť, nedá sa presne vystopovať ani citovať.

Martin Gonda

Vyprávějte, prosím, bez (n)ostalgie!

Současné době vládne vzpomínání. Vzpomíná se na akademické půdě i v popkultuře, ve společenských vědách i večer u televize. Takřka na každém rohu se to hemží pamětníky, kteří v rámci různých kulturně-historických projektů podávají svědectví o době minulé, objevují se filmy a divadelní představení tematizující něčí vzpomínky. Zažíváme tak jakýsi nový trend znovuzrození aktu vzpomínání. Znamená to, že procházíme nějakou zásadní proměnou vztahu ke své vlastní minulosti?

Zájem o kořeny, archivy a monumenty přivedl v průběhu 80. let vědecký zájem na pole vzpomínání a tzv. vzpomínkových kultur. To exemplárně využilo Německo v případě nacistické éry. Existoval jasně označitelný viník, nacistická vláda trvala relativně krátkou dobu a zapsala se do paměti krutými zločiny, navíc byla ukončena porážkou státu. Vzpomínkový profil na tuto etapu německé historie se tak konstituoval poměrně jednoduše, neboť skrze samotné trauma holocaustu získala nacistická doba jednoznačně negativní konotaci. Vznikající pomníky, místa paměti a informační střediska v bývalých koncentračních táborech hrají významnou roli v utváření paměti a předávají společnosti všeobecně přijímané hodnoty. Ale jak se dnes vzpomíná nebo zapomíná na dobu relativně nedávnou – na dobu komunismu?

(N)ostalgie

V rámci různých projektů s českými a německými středoškoly vyšlo najevo, že období mládí svých rodičů a prarodičů v podstatě moc neznají, a když tak v podobě komerčního konceptu propagujícího tuto dobu jako zábavné retro. Ostatně není se jim příliš co divit, neboť televizní producenti jakoby se domluvili a servírují divákům jednu normalizační podívanou za druhou.

V Německu se pro tento fenomén nostalgického vzpomínání na komunistickou éru vžilo označení „ostalgie“ (spojení slov Ost – východ a nostalgie). Ostalgické obchůdky nabízejí oblíbené

produkty z NDR a států bývalého východního bloku, ale chodí tam převážně turisté nebo mladí lidé hledající vtipné retro. Kde se ovšem vytváří to skutečné ostalgicky zasněné vzpomínání na život, který vůbec nebyl tak špatný, prostor, kde se vytváří vzpomínková kultura – je televize.

Veřejnoprávní televize slaví úspěchy s pořady, které prezentují komunistickou éru ve smířlivém nostalgickém vzpomínání na mládí. V Německu dobu NDR připomínala Ostalgie-Show vysílaná na ZDF. Východ se stal kultem, vzpomínkovou figurou, pro kterou se může zorganizovat a vysílat televizní párty. Na starou známou každodennost v podobě hudebních hitů, oblíbených detektivů a filmů se v Německu díval každý třetí obyvatel východní části země, celkem 4,78 milionů lidí (podíl na trhu 21,8%).

Seriál České televize Vyprávěj je podobným popisem české vzpomínkové kultury. Diváci si z něj dělají osobní učebnici moderního dějepisu a na osudech hlavních postav si představují, jak se velké dějiny promítají do malých lidských příběhů. A možná i do těch jejich. Přitom se podle zběžného pohledu na divácké diskuse neptají na to, co jsi dělal

v době Palachova týdne, ale přebíjejí se veselými historkami o dovolených u Balatonu a recepty na nejlepší nakládačky. Seriálu se tak podařilo vybavit obraz nedemokratického režimu, jehož autoritativní stránku na jednu stranu přiznává, barevnými, skurilními a vtipnými historkami, jež diváky nijak nepřivádí k významnější reflexi. Vyprávěj sledovalo přes 1,5 milionu diváků.

Bylo nebo nebylo

Fenomén televizní ostalgie přítomný v Čechách i v Německu představuje samozřejmě reakci na poptávku ze strany diváků. Ale ptejme se, kdo ji vytváří a proč. Mladí lidé se možná rádi podívají na pionýrskou diskotéku, ale oni hlavním zdrojem nejsou. Dívají se především jejich rodiče a prarodiče. Tyto konejšivé pořady fungují pro značnou část diváků jako terapie. Na úvod jednoho z nejznámějších německých ostalgických filmů Sonnenallee říká hlavní hrdina: „Bylo to v jedné malé zemi jménem NDR. A byla to nejkrásnější doba mého života, protože jsem byl mladý a zamilovaný.“

V současné době skutečně panuje v některých nových spolkových zemích v Německu, ale i u nás, pocit rozčarování ze ztráty komunistických sociálních jistot a z ustavičného doka-

pokračování na straně 12

■ Muzeum NDR v Berlíně.

Foto: Tomáš Fošum

TÉMA: 25 let od pádu komunismu

dokončení ze strany 11

zování skutečnosti, že velkou část svého života strávili obyvatelé NDR a ČSSR ve státě plném bezpráví a permanentního špiclování. Nostalgie po věcech minulých může být běžnou reakcí na nepřízeň současnosti.

Lidská mysl má tendenci idealizovat si minulost a vytěšňovat nepříjemné a bolestné události. Tato selektivnost vzpomínání nás pravděpodobně chrání před zešlením. Ale vzpomínat na dobu minulé nesvobody, jako v případě komunistické éry v Československu a NDR, se slzou v oku, vzpomínat na báječné dovolené, dostatek práce a oslavy MDŽ, do jisté míry obrušuje hrany této doby a mladým lidem nepředává reálný obraz minulosti.

Skutečný obraz komunistické doby tak v sobě nenese lidská paměť. Problém blízkých dějin, které jsme zažili, jsme jejich součástí a chybí nám potřebný odstup, můžeme vyřešit setkáním se skutečným svědec-

tvím tehdejší moci. Přestože zkoumáním represivních složek a prodělaného bezpráví si do jisté míry formujeme postupně stále více otupělého posluchače a diváka, nemůžeme tuto stránku věci zamlčovat a zlehčovat. Měli bychom se pokusit nalézt nějaký kompromis ve formě reflexe.

Vzpomínej i ty

Asi nemůžu čekat, že páteční rodinné seriály budou něčím víc než zábavou. A nic jiného od nich ani nežádám. Ale pokud pracují s historickými tématy, měli by jejich tvůrci vzít v potaz možný dopad na vzpomínkovou kulturu té které společnosti, již je třeba rozvíjet a obohacovat o kritické myšlení.

V posledních letech jsme se ve veřejném prostoru stali svědky poměrně vyhroceného souboje o výklad komunistické minulosti. Toto utkání, jež do značné míry veřejnost přestává zajímat, by se na první pohled dalo

vykládat jako boj mezi pravicí, která se snaží komunismus představovat jako éru, v níž šlo výhradně o represii a bezpráví, a levicí, které se takovýto pohled moc nelíbí, která ale nenabízí žádnou alternativu. Jak tedy vzpomínat na komunismus?

Možná daleko důležitější než všechno pochopit, všem odpustit a se všemi se usmířit jsou právě zkušenosti, které si z tohoto obtížného vzpomínání na komunismus odnášíme. Zkušenosti, které můžeme použít i pro jiná období. A naše média, obzvláště ta veřejnoprávní, mohou při budování vzpomínkové kultury celé společnosti nevycházet vstříc divákům jen konejšivými pořady, ale reinterpretovat svou funkci a stát se jakousi lékárnou s léky proti ostalgi, která nabízí různorodé terapeutické prostředky těm divákům, kteří se chtějí zamyslet nad svou minulostí a vzpomínat trochu jinak.

Tereza Vávrová

Symbolika kulatého stolu

Jedním z nejjednodušších a zároveň nejmocněji působících nástrojů komunikace jsou symboly: holubice přinášející mír, srdce, vyjadřující náklonnost, nebo červený dvoupodlažní autobus, který si spojujeme s Londýnem. Kulatý stůl je jedním z nejslavnějších symbolů již stovky let. Jistě si každý vzpomene na krále Artuše, který se svými rytíři, jak vypráví legenda, u jednoho takového seděl jako rovný s rovnými. Na sklonku 20. století za něj v Polsku zasedly tři skupiny vyjednavců, aby se domluvily na dalším směřování země, která se topila v hospodářské krizi zrezivělého komunistického režimu: zástupci nedemokraticky vládnoucí Polské sjednocené dělnické strany (PSDS), opozice (reprezentovaná nezávislým odborovým hnutím Solidarita, které působilo od roku 1981 v ilegality) a představitelů katolické církve, kteří představovali spojovací článek mezi oběma protistranami. Polská mentalita již tradičně vnímá symboliku velmi citlivě. Pro mnohé Poláky je dodnes kulatý stůl symbolem zrad. Pro jiné je symbolem konce komunistického režimu a pokojného přechodu k demokracii. V každém případě se ale kulatý stůl pro celý národ stal symbolem rozdělení polské společnosti na dva tábory: na ty, kteří ho nenávidí, a na ty, kteří ho vychvalují.

Apologie a kritika

Polská společnost byla na konci 80. let minulého století relativně jednotná v přesvědčení, že možnosti komunistic-

kého režimu, který zemi i její obyvatele plně ovládal od roku 1948, jsou vyčerpány jak z ideologického, tak především z ekonomického hlediska, a přáli si jeho konec. Způsob jeho provedení se stal předmětem diskuze, která se až příliš často pohybovala a stále pohybuje pouze v černo-bílé perspektivě.

Zastánci jednání u kulatého stolu, která probíhala ve Varšavě od 6. února do 5. dubna 1989, argumentovali především tím, že na pozadí krvavých událostí konce komunismu v Rumunsku nebo masakru na Náměstí nebeského klidu, byl evoluční a kompromisní rozchod s minulostí pro Polsko nejlepším řešením. Vykoupat rodící se demokracii v krvi jim připadalo jako mnohem horší řešení, než se spokojit s kompromisem, se kterým ani jedna strana nebyla zcela spokojená. Veřejností sledovaná debata mezi PSDS a opozicí byla vnímána jako první znak změny politického režimu. Kolem zastánců jednání se vytvořil mýtus předání moci do rukou opozice u kulatého stolu (což je chybná interpretace). Zároveň ale paradoxně tvrdili, že jednání u kulatého stolu byla maximem toho, co si mohla polská opozice dovolit požadovat. Vůdce opozice to stavělo do pozice hrdinů. Nebylo totiž ani jasné, jak režim zareaguje, zda dodrží slovo a skutečně se o vládu s opozicí rozdělí. Dnes je s odstupem času snadné kritizovat tehdejší postup vůdců opozice jako příliš pomalý a opatrný (po bitvě je každý generál), ale pokud si představíme, v jak nejisté situaci se tehdy nacházeli, jistě pro ně získáme více pochopení. Jako hlavní pozitivní prvky kulatého stolu jeho zastánci tedy vnímají pokojný průběh pádu komunistického režimu, otevřenou diskusi a vůli ke kompromisnímu řešení.

Ti, kdo jednání kritizovali, byli rozhořčeni hlavně tím, že se s komunisty vůbec jednalo. Neznamená to, že by radši postavili barikády a svobodu si vybojovali, ale vůdce opozice, kteří se za kulatý stůl posadili, považovali za kolaboranty a zrádce, protože jednání dali představitelům PSDS možnost a čas se na konec své skoro absolutní vlády co nejlépe připravit, beztrestně se vyhnout odpovědnosti za své činy a v jistých případech i možnost být oslavován jako mírotvůrce za poklidné předání moci do rukou lidu (i když jednání u kulatého stolu PSDS rozhodně jako předání moci nevnímala). Nebyli spokojeni ani s tím, že rozhovory u kulatého stolu, které veřejnost mohla sledovat, byly pouhým divadelním představením, které PSDS s opozicí pečlivě nacvičily za zavřenými dveřmi vily Magdalenska. Navíc tím, kdo obsazoval hlavní role u kulatého stolu, byla především PSDS, což z celého představení podle mnoha lidí učinilo spíše parodii. Řada lidí si s kulatým stolem spojila celý proces politické a ekonomické transformace, který byl pro velkou část polské společnosti velmi bolestný. Obecně lze říci, že kvůli použité evoluční metodě společnost nezískala pocit, že by komunistická minulost byla uzavřeným tématem, že byla nakreslena tlustá čára, která umožní začít od nuly. Hlavním předmětem kritiky je tedy: samotné jednání s komunisty, které mělo budovat zdání rovnosti, ovšem v situaci, kdy PSDS nadále ovládala Polskou lidovou republiku; to, že vůdci opozice přistoupili na hru, jejíž pravidla určoval nenáviděný režim; negativní zkušenost s celým procesem transformace, jejímž symbolem se kulatý stůl stal; vědomí, že komunisté unikli bez trestu a za socialismem nebyla nakreslena tlustá čára.

Je jasné, že rozhovory u kulatého stolu nelze s odstupem vnímat ani jednoznačně pozitivně ani negativně. Každá strana má pro své názory pádné, více či méně racionální důvody. Jejich průnik je však minimální a polská společnost tak zůstává kulatým stolem i po 25 letech rozdělena na dva národy. Toho samozřejmě využívala politická reprezentace jako téma silně působící na emoce.

Lech Kaczyński a jeho dobře zahraná partie

Politikem, který dokázal tematiku kulatého stolu mistrně využít ještě dlouhá léta po pádu socialistického režimu, byl bezesporu Lech Kaczyński: významný člen Solidarity, blízký spolupracovník Lecha Wałęsy, účastník jednání ve vile Magdalenska i u kulatého stolu, spoluzakladatel konzervativní politické strany Právo a spravedlnost (PiS), který v roce 2005 úspěšně kandidoval na prezidenta Polské republiky a jehož mandát ukončila tragická smrt v troskách letadla u ruského Smolenska v roce 2010.

Především ve své prezidentské volební kampani pod heslem „Odvaha a důvěryhodnost“ dokázal populární politik s kartou kulatého stolu zručně, i když poněkud paradoxně, zacházet. Ze svého členství v Solidaritě a účasti na jednáních, která přinesla pád socialistického režimu, dokázal vytěžit potřebnou důvěryhodnost a úctu voličů, neboť se podílel na ukončení existence nenáviděného nedemokratického státu. I přesto, že se účastnil všech jednání s představiteli PSDS, tajných i otevřených, se právě kulatý stůl stal terčem jeho kritiky. Narážel v první řadě na fakt, že nadvláda komunistů v Polsku nebyla jasně a rychle ukončena a rok 1989 se nestal pomyslným rokem nula. Následky pomalého procesu politické transformace si podle něj Polsko odneslo i do třetího tisíciletí. Dále uváděl, že PSDS

společně s tajnými službami byly podle jeho názoru nejsilnějším subjektem ve všech jednáních, která tak nebyla plně svobodná a rovná (stůl tedy nebyl zas tak „kulatý“, jak by měl). Negativně vnímal také to, že mnoho protikomunisticky působících opozičníků po roce 1989 upadlo v zapomnění. Nutno dodat, že ve funkci prezidenta republiky usiloval o to, aby alespoň některé křivdy, tak jak je vnímal on, byly napraveny.

Tímto rozporuplným postojem dokázal zaujmout jak příznivce, tak odpůrce kulatého stolu, kteří si mohli v jeho slovech najít sobě blízké postoje. I když jeho vítězství v prezidentských volbách v roce 2005 mělo celou řadu příčin, téma kulatého stolu jistě nelze opomenout. Jeho negativní rétorika vůči jednáním, na kterých se sám podílel, může působit schizofrenním dojmem, ale pro polskou společnost, která se cítila velmi podobně, na tom nic zvláštního nebylo. Lech Kaczyński ve své rozpolcené osobnosti dokázal spojit oba nesmířené tábory Poláků. Je zajímavé, že tragická smrt politika, který z tématu, jež silně rozdělovalo polskou společnost, dokázal využít obě strany mince ve svůj prospěch, dnes veřejnost v Polsku opět rozděluje na dva tábory: smolenská katastrofa, nebo smolenský atentát? Nestal se Lech Kaczyński po kulatém stole dalším symbolem rozdělení polské společnosti ve 21. století?

Kateřina Hamatová

■ Jednání u kulatého stolu ve Varšavě v roce 1989.

Foto: Wikimedia Commons/Erasm Ciołek

Kdy nastane konec pesimismu v Čechách?

Už jste to určitě slyšeli mnohokrát. Česká společnost je v krizi. Čtvrtstoletí po pádu komunistického režimu jsme na tom hůře než na začátku. Dobře už bylo. Čeká nás pokračování krize. A tak dále a tak dále.

Módním spojením se stal termín „primitivní anti-komunismus“. V Googlu vám k tomuto dvojslovnému spojení vypadne 2380 článků. Oblíbená fráze je také ta, že nastal „konec polistopadového režimu“, ať si pod tím představíte cokoliv.

Na začátku letošního roku mnohé zarazilo, že stesk po komunismu se dostal z internetových diskuzí pod novinovými články i do článků samotných. Šéfredaktor Deníku Referendum Jakub Patočka napsal, že vláda Ladislava Adamce byla lepší než vláda Petra Nečase, protože zatímco za Adamce (po říjnu 1988) podle Patočky už všichni věděli, že se poměry vyvíjejí k lepšímu, za Nečase bylo celou dobu otázkou jen to, jak hluboko ještě klesnou.

O blbé náladě a dusnu v české společnosti mluvil již v roce 1997 tehdejší prezident Václav Havel. Z tohoto výroku se sice stalo již donekonečna omílané klišé, nicméně stále zůstává trefným. V Česku se však nejedná pouze o blbou náladu, ta totiž odeznívá a je možné s ní bojovat. V naší střeoevropské kotlině jsme bohužel upadli do podivné zapšklosti, zatrpklosti, závisti, pesimismu, a možná vás napadnou ještě další slova, jak stav české mysli označit. Přitom k negativnímu pohledu na život nemáme víc důvodů než jakékoliv jiné země, možná naopak.

Za komunismu levněji nebylo

Není pravda, že bychom se měli ekonomicky špatně. Naopak v „polistopadové době“ si česká společnost materiálně velmi polepšila. Podívejme se jen na čistou statistiku. Do očí bijící je srovnání kupní síly na konci 80. let a nyní. Kdo se racionálně zamyslí nad tím, co si mohl koupit tehdy, a co nyní, asi těžko znovu vypustí z úst slova o nehorázném zdražení a zapomene na levný komunistický ráj. Samozřejmě, že jsou lidé, kteří jsou nyní v horší materiální situaci, než byli tehdy. Mluvím ale o většině, která nadává, a přitom se má, co se týče hmotného zajištění, slušně.

Půjčila jsem si údaje z webu nechcemekomunisty.cz, kde se pokusili o přepočtení cen na konci 80. let podle parity kupní síly. Za komunistů byla tzv. střední mzda 3000 Kč (půlka lidí měla více, půlka méně), dnes je to cca 21000 Kč. Pokud tedy ceny z doby komunismu přepočítáme, vyjde nám, že tehdy sice 100 g kávy stálo 24 Kč, ale na dnešní poměry by to bylo 167 Kč. Škodovka stála 70 tisíc, při stejné úpravě by to bylo

489 tisíc. A třeba chleba stál sice 4,40 Kč, ale po přepočtu 31 Kč. A to nemluvím o mnohem větším výběru, který dnes máme.

Větší blahobyt Čechům naopak bohužel i v něčem uškodil. Peníze, které máme, využíváme častěji k nezdravému životnímu stylu. Zvýšila se spotřeba toho, co nám ve velké míře moc neprospívá. Alkoholu (čistého lihu) Češi vypijí v průměru 9,9 litrů ročně, o 1,7 litru více než na konci komunismu. Více do sebe nalijeme také sladkých limonád – 104 místo 46 litrů ročně. Množství vykouřených cigaret na jednoho obyvatele vzrostlo z 1776 na 1947, a to i když nebereme v úvahu, jak mnoho lidí si v současnosti cigarety samo balí.

Nechci tvrdit, že se mají dobře všichni lidé v Česku. To ani náhodou. Jsou lidé nemocní, ti, kteří nezaslouženě přišli o práci či prostě měli smůlu, která je přivedla do strašlivé nouze. Ti mají mnoho důvodů být nešťastní, nespokojení a možná i zatrpklí. Ale přijde mi jako by se taková špatná nálada a hořkost přilepila na většinu společnosti.

Předbíhají nás jen Slovinci

Přitom těch, kteří mají důvody si stěžovat, je v ČR méně než ve většině ostatních evropských zemí, přinejmenším v těch postkomunistických. V nezaměstnanosti a sociální nerovnosti, což jsou dvě věci, na které si Češi často stěžují jako na odvrácené strany polistopadového vývoje, si nevedeme špatně. Nezaměstnanost ve výši 7 procent (měřeno metodikou EU) je pátá nejnižší v Unii, mírně lépe jsou na tom jen Rakousko, Německo, Lucembursko a Malta. Podle OSN jsme jednou z nejvíce rovnostářských zemí světa, měřeno podle Giniho indexu. Menší rozdíly v příjmech jsou již jen v několika zemích světa, většinou ve Skandinávii. Česko je také zemí s nejnižší mírou ohrožení chudobou a sociálním vyloučením v celé Evropské unii.

Špatně nevycházíme ani v jiných objektivních srovnáních s dalšími státy. S průměrnou délkou života 75 let u mužů a 81 u žen, která se i přes nárůst nezdravých návyků oproti roku 1989 u mužů zvýšila o sedm a u žen o šest let, jsme po Slovinsku v druhé nejlepší situaci v porovnání s jinými postkomunistickými státy. I co se týče HDP na obyvatele, jsme na druhém místě mezi zeměmi bývalého východního bloku. Předběhlo nás zase pouze Slovinsko, které se však stále potýká s bankovní krizí a hrozí mu kvůli tomu i přelití ekonomických problémů do jiných oblastí. ČR má dokonce vyšší HDP i než dvě země tzv. staré EU - Řecko a Portugalsko. Také průměr-

né mzdy v paritě kupní síly (přečítané podle toho, jaká je cenová úroveň v dané zemi) máme po Slovinsku druhé nejvyšší z postkomunistických zemí.

Rekordní pesimisté

Zajímavé je, že pokud se podíváte na výzkumy veřejného mínění, ukazují naprosto odlišný obrázek než výše zmíněná tvrdá data. Podzimní Eurobarometr, který srovnává postoje a názory obyvatel 28 členských zemí EU, ukazuje Čechy jako jeden z nejpesimističtějších národů. Pouze 12 procent obyvatel ČR očekává od příštího roku zlepšení hospodářství země. Horšího výsledku dosáhli jen Portugalci a Kyprané (11 respektive 7 procent).

Negativní pohled do budoucnosti se netýká pouze hospodářství. Se svým pesimismem jsme téměř světová rarita. Skoro ve všech zemích světa je více těch, kteří se domnívají, že jejich životy se budou zlepšovat než těch, kdo očekávají zhoršení. Nezáleží přitom, zda je jejich životní standard vysoký či nízký. Jedinými výjimkami jsou Řecko, Česká republika a Slovinsko, v nichž se většina

obyvatel domnívá, že v roce 2017 budou v horší situaci než v roce 2012, kdy byl zatím poslední průzkum Gallupova institutu na toto téma prováděn.

Zdravé tělo s nemocným duchem

Na nedávné konferenci k 120 letům Lidových novin současný stav české společnosti trefně popsal generální ředitel České spořitelny Pavel Kysilka: „Máme zdravé tělo, ale nemocného ducha“.

Bohužel stejně jako u člověka se zdravým tělem a nemocnou psychikou se časem objeví tzv. psychosomatické choroby, tedy fyzické nemoci způsobené nemocnou duší, i v případě společnosti či státu mohou nastat podobné stavy. V případě stavu země se může jednat o „sebenaplňující se proroctví“. Když se lidé bojí ekonomického poklesu a zadusí kvůli tomu svoji spotřebu, bohužel tím zhoršují i stav celé ekonomiky a jejich obava se tak naplní.

Český pokles HDP v posledních dvou letech, který byl hlubší než v okolních zemích, vysvět-

lují někteří ekonomové právě tímto fenoménem. „Jediné fungující vysvětlení (klesající poptávky v ČR) je psychologická bariéra. Češi byli vždycky pesimističtí a četli mezi řádky. Zprávy o stavu ekonomiky jsou vesměs negativní nebo neutrální, ale my si k tomu vždycky dopíšeme, že nám neříkají všechno a bude to ještě horší, než se píše,“ řekl v rozhovoru pro server Ihned.cz Lubomír Lízal, člen bankovní rady ČNB.

Opakované čekání na mesiáše

Nutí se mi do mysli otázka. Proč jsme tak pesimističtí? Proč si vlastně pořád na všechno a na všechno stěžujeme? Ve srovnání s minulostí se máme materiálně lépe, stejně jako v porovnání s většinou postkomunistických zemí. Z ekonomických příčin náš pesimismus proto těžko může pramenit. Ať ale pochází z čehokoliv, on sám je jedním z velkých problémů ČR v roce 2014. Sráží naše hospodářství, neprospívá ani společenským vztahům a politice. Negativističtí lidé zadusí každé úsilí a snahu o nápravu veřejných věcí.

Pesimistická nálada dává vhodnou příležitost pro populisty, kteří se rádi na vlně negativismu svezou. Stačí jim zanádat na minulé a současné poměry a slíbit jednoduché a bezpracné řešení. Jenomže tato jednoduchá řešení nefungují. Veřejný prostor nezachrání jeden samotný, byť sebeskvělejší mesiáš. Demokracie je věcí nás všech. Život v Česku se začne lepší, až Češi přestanou vězet v černých myšlenkách a začnou něco smysluplného dělat. Něco, co nebude prospěšné jen pro daného člověka, ale i pro ostatní. Až takových lidí bude většina, začne naše země prosperovat. A tím nemyslím jen na materiální věci, ale také na společenskou atmosféru. Netvrdím, že pokud bychom byli národem zodpovědných lidí, tak by nikdy blbá nálada nenastala. Netrvala by ale 16 let v kuse.

■ Kde není optimismus, nepomůže ani klaun.

Zdroj: Wikimedia Commons/Micky Zliment

Marie Bydžovská

Demografická krize ve střední Evropě

„Budoucnost národa je v rukou matek.“ Proslulá slova Honoré de Balzaca získávají při popisu moderní české společnosti nádech naléhavosti. Demografická data, která se objevují v následujících řádcích, jsou jedním z nejméně viditelných projevů stavu společnosti, ale patří k těm nejdůležitějším. Snad tato někdy suchá čísla získají na šťavnatosti, když ukáží jejich velký význam. Jenže v našem případě to nebude příliš optimistické čtení.

Přestože se toho Čechům povedlo v minulých pětadvaceti letech hodně, pohyby ve struktuře obyvatelstva by měly dělat vrásky každému, kdo přeje českému státu a jeho domovskému kontinentu alespoň trochu slušnou budoucnost. Český národ totiž úspěšně stárne a vymírá, stejně jako většina Evropy. Od pádu železné opony se narodilo o víc jak milion méně dětí, než je potřeba pro generační výměnu a tedy dlouhodobou udržitelnost populace. K té je nutná úhrnná plodnost (fertilita) zhruba 2,1 dítěte na matku, ale v naší zemi se roku 2012 pohybovala na hodnotě 1,45. Jsme tak třetinu pod nutným číslem a za rok 2013 jsou výsledky ještě hubenější. Aby byla populace České republiky stabilní a dlouhodobě udržitelná, je potřeba, aby byl pro průměrnou českou rodinu standard tři děti. Jenže dnes jsou to přinejlepším dvě. Problémem je i zvyšování průměrného věku matek (nyní asi 30 let). Zakládání rodiny ve vyšším věku totiž snižuje počet dětí, které rodina stihne přivítat, nemluvě o problémech zdravotního rázu. V naší ekonomizované společnosti má přirozeně vliv i změna životního stylu a hospodářská situace rodiny a celé společnosti.

V létě roku 2013 vyšla dlouhodobá prognóza ČSÚ, která popisuje, jak do poloviny století vzroste počet seniorů nad 65 let věku z dnešních 17 % na třetinu populace. Ekonomicky aktivních obyvatel bude už jen něco přes polovinu a to se podepíše na domácí spotřebě, daních, nákladech na zdra-

votnictví, nedostatku zaměstnanců v některých oborech, ceně práce, na udržitelnosti sociálního systému atd. Počet obyvatel má klesnout asi o jeden milion a do konce století o tři, takže ani váže České republiky v rostoucím světě to moc neprospěje. Situace je dnes maskována chvályhodným zvýšením délky dožití a zčásti také imigrací, ale jde jen o malé oddálení nástupu skutečných problémů. Často lze zaslechnout, že úbytek obyvatelstva u nás i v Evropě je vlastně pozitivní jev, který ulehčí lidem i přírodě. Těžko nalézt hloupější tvrzení. Pokud bude společnost vymírat delší dobu, dostane se do spirály čím dál menšího množství dětí a tím i potencionálních matek, ze které se dostane jen velmi obtížně. Ve výsledku bude procentuálně ubývat čím dál větší počet obyvatel, jak lze vidět na příkladu našeho německého souseda, který je v tomto ohledu už výrazně napřed.

Důsledky takového vývoje pozorujeme už dnes – za všechny připomenu naši proslulou důchodovou reformu. Přesto veřejná debata na téma zvýšení porodnosti prakticky neexistuje a obecné povědomí je v tomto případě někde na úrovni znalosti hlavního města Burkiny Faso. Všemu „nasadil korunu“ Miloš Zeman, který mi při jednom předvolebním on-line rozhovoru na idnes.cz odpověděl, že by demografickou krizi vyřešil řízenou

imigrací Slováků. Problém to totiž vůbec neřeší, ale jen oddaluje, navíc jsou na tom Slováci s porodností ještě hůř (fertilita 1,34). Z větších politických stran pak hlasitěji řeší demografickou krizi pouze KDU-ČSL.

V tabulce č. 1 je vidět několik zásadních trendů, které hýbaly českou populací v posledních 25 letech. Nejprve to pozitivní. Za normalizace byla úmrtnost sice stabilní, ale celkem vysoká a pohybovala se od 12,1 do 13,2 mrtvých na tisíc obyvatel. Po Sametové revoluci se i díky lepší zdravotní péči snížila a navzdory stárnutí populace dosáhla minima v roce 2008, kdy zemřelo „jen“ 10,1 lidí na tisíc obyvatel. Roku 1989 měla žena naději, že se dožije 75,4 let a muž 67,6 let. V roce 2012 to už bylo 80,9 let pro ženu a pro muže dokonce 75 let. Tohle báječné snížení úmrtnosti a prodloužení lidského života získává lehce bizarní nádech, pokud si uvědomíme, že starší generace volí často nostalgicky komunistickou stranu (věkový průměr voličů KSČM je 75 let). Bizarní proto, že kdyby komunistická strana vládla dál, její dnešní voliči by už z velké části nežili.

Mnohem horší je to bohužel s porodností. Za normalizace byla celkem vysoká, díky čemuž dnes nevymíráme ještě rychleji, ale už od začátku 80. let se úhrnná plodnost dostala pod 2,1. Ještě v euforickém roce 1990 se porodnost trochu zvýšila, ale pak počty dětí klesaly s neví-

Tabulka č. 1: Vývoj obyvatelstva v Česku ve vybraných letech (1974-2012)

Rok	Průměrný počet obyvatel (v tis.)	Narození	Zemřelí	Přírůstek obyvatel v %	Úhrnná plodnost
1974	9 988	194 215	126 809	+6,7	2,43
1989	10 362	128 356	127 747	+0,1	1,87
1994	10 336	106 579	117 373	-1	1,44
1999	10 283	89 471	109 768	-2	1,13
2006	10 269	105 831	104 441	+0,1	1,33
2008	10 425	119 570	104 948	+1,4	1,50
2011	10 514	108 673	106 848	+0,2	1,43
2012	10 516	108 576	108 189	0	1,45

Zdroj: czso.cz; epp.eurostat.ec.europa.eu

danou rychlostí. Roku 1994 se poprvé v české historii, pokud nepočítáme léta válek a pohrom, narodilo méně lidí, než jich umřelo. Vrcholem byl rok 1999, kdy se narodilo o víc jak polovinu méně dětí, než v letech sedmdesátých. Od té doby se krůček po krůčku situace zlepšovala, ale početná generace tzv. Husákových dětí porodila víc dětí, než zemřelo lidí, až v roce 2006. Média naprosto chybně psala o „baby boomu“ a náporu, který jesle, školky a dnes školy nezvládaly, jenže i na vrcholu téhle vlny (rok 2008) se narodilo asi o 30 tisíc dětí méně, než bylo potřeba. Převaha novorozenců nad úmrtími trvala jen do roku 2012 a dnes už Češi opět vymírají.

Jak je řečeno výše, často lze zaslechnout, že to vyřeší imigrace. Jenže podle demografa Tomáše Fialy z VŠE by se pro udržení populace musely do konce století přistěhovat 4 miliony lidí. To je samozřejmě naprosto nereálné a při pohledu na starosti západních států s mnohem menším procentem přistěhovalců i nebezpečné. Navíc, pokud již dnes projevuje společnost zjitřené emoce v souvislosti s romskou menšinou, už při současném trendu se bude poměr menšin dynamicky zvyšovat a to ke klidnému soužití přispěje jen velmi těžko.

Tabulka 2: Demografie střední Evropy v roce 2012

Stát	Průměrný počet obyvatel (v tis.)	Narození	Zemřelí	Přirozený přírůstek obyvatel v %	Úhrnná plodnost	Počet obyvatel v roce 1989 (v tis.)
Německo	80 399	673 544	869 582	-2,4	1,38	78 677
Rakousko	8 464	78 952	79 436	-0,1	1,43	7 620
Polsko	38 533	386 300	384 800	0	1,30	37 963
Maďarsko	9 932	90 269	129 440	-3,9	1,34	10 398
Slovensko	5 408	55 535	52 437	+0,6	1,34	5 276
Česko	10 516	108 576	108 189	0	1,45	10 362
Švýcarsko	8 009	82 200	64 000	+2,2	1,53	6 647
Lichtenštejnsko	0,0366	357	224	+3,6	1,61	0,0283
Slovinsko	2 055	21 938	19 257	+1,3	1,58	1 999

Poznámka: Střední Evropu definuji ve smyslu jednotlivých států jako užší a širší. Užší je tvořena postkomunistickými státy Visegrádské čtyřky a dále alpskými zeměmi Německem a Rakouskem. Do širšího pojetí střední Evropy řadím ještě další alpské země – Švýcarsko, Lichtenštejnsko a Slovinsko. Podobně, ale bez rozdělení na užší a širší, ji definují přední západní encyklopedie - Brockhaus, Britanica, Encarta a americký statistický souhrn World Fact Book.

Zdroj: epp.eurostat.ec.europa.eu

Jestliže Češi mají nelichotivé vyhlídky, některé části Evropy se nyní plynule přesouvají přímo do demografické katastrofy. Jde především o země Balkánu a východní Evropy, ale problémy začíná mít také Evropa jižní. V mnoha zemích se kloube vysoká emigrace, vysoká úmrtnost a příliš nízká porodnost, takže Ukrajina přišla za posledních 25 let o téměř 7 milionů obyvatel (13 % populace), Bulharsko o 2 miliony (skoro ¼ obyvatel), Rumunsko o 4 miliony (20 % populace) a např. Lotyšsko o 600 tisíc (1/4 obyvatel).

■ Taková normální rodinka.

Foto: Tomáš Fošum

Také střeoevropské státy v uplynulých 25 letech populačně stagnovaly, nebo rovnou rychle vymíraly. Pokud některé země v užší střední Evropě přece jen populačně rostly, tak hlavně zásluhou imigrace. Velmi špatně je na tom Německo, kde počet zemřelých převýšil počet narozených už roku 1972, a také Maďarsko, kde se totéž stalo v roce 1980. Během roku 2012 byl v osmdesátimilionovém Německu přirozený úbytek téměř 200 tisíc lidí

a v ani ne desetimilionovém Maďarsku to bylo necelých 40 tisíc. Obě země se snaží s nízkou porodností bojovat, ale zatím bez většího úspěchu. Německo považuje za úspěch i to, že se po čtyřiceti letech vymírání a společenských změn porodnost udržuje na zhruba stejné úrovni (fertilita cca 1,4) a maďarský premiér Orbán považoval za velký úspěch i zvýšení počtu novorozenců roku 2012 o něco málo přes dva tisíce dětí. SRN zatím dorovnává úbytek obyvatel imigrací, ale už dnes chybí německé

pokračování na straně 18

dokončení ze 17. strany

ekonomice, podle Spolkové agentury práce, asi půl milionu odborných pracovníků. Do roku 2025 to mají být dokonce tři miliony.

Německo se zatím bezúspěšně pokouší zvýšit počet dětí štedrým plošným sociálním systémem, přívětivějším prostředím pro rodiny a v současnosti tam probíhá velká vlna zakládání školek. Od té si politici hodně slibují, ale na výsledky si ještě musíme počkat. Maďaři se snaží, kromě příslušných dávek, motivovat budoucí rodiče např. promítnutím počtu potomků do výpočtu důchodu. Vzhledem k tomu, že český důchodový systém pracující matky s více dětmi spíše trestá, než aby je odměnil za novou generaci plátců daní a tvůrčitelů hodnot, nabízí se tu pro nás určitá inspirace. Ostatně, Maďaři šli dokonce tak daleko, že naplánovali státem pořádané taneční akce, kde se mají mladí lidé potkávat a tím učinit první krok k založení rodiny (srovnejme se „seznamovacím vagonem“ pražského metra).

Na druhou stranu, i v současnosti můžeme vidět vyspělé evropské státy (nemluvě o mimoevropských západních zemích), které mají počty nově narozených na téměř udržitelné trajektorii. Jde o Britské ostrovy, Skandinávii, Francii a částečně i státy

Beneluxu. Sice nikdo z nich nedosahuje fertility 2,1 dítěte na matku, ale jsou k ní velmi blízko a pro dlouhodobou udržitelnost stačí i velmi malá imigrace z kulturně blízkých oblastí. Je pro nás velmi důležité populační vývoj v těchto státech analyzovat a nechat se případně inspirovat. Mimochodem, jedna země, která je pro Západ jakýmsi kulturním bratrance, teď doslova utekla „hrobníkovi z lopaty“. Tou zemí je Rusko. Ještě roku 2005 mu OSN předpovídalo, že bude mít v půlce století o třetinu méně obyvatel, což by pro 143 milionový stát znamenalo obrovskou ztrátu téměř 50 milionů lidí. Dnes je už počet narozených a zemřelých zhruba v rovnováze, fertilita dosáhla roku 2012 hodnoty 1,69 (roku 1999 jen 1,17) a populace díky ekonomickým imigrantům z bývalého SSSR dokonce roste. Projevuje se kombinace hlasité osvěty a štedrých dávek odstupňovaných dle počtu dětí, které jsou hrazené z nerostného bohatství země.

Ačkoli má Evropa do svých křesťanských civilizačních základů vloženu i biblickou výzvu, v lidové parafrázi znějící: „Milujte se a množte se“, moderní doba jejímu naplnění nepřeje. Na rozdíl od zbytku světa, kde mají spíše opačné problémy. V době, kdy píšu tyto řádky, se rodí nová vláda, která si do koaliční smlouvy zařadila mimo jiné návrat porodního na druhé dítě, zvýšení daňové

Tabulka 3: Úhrnná plodnost vybraných Evropských států za rok 2012

Stát	Úhrnná plodnost
Island	2,04
Srbsko	1,45
Irsko	2,01
Lotyšsko	1,44
Francie	2,01
Itálie	1,43
Velká Británie	1,92
Řecko	1,34
Švédsko	1,91
Španělsko	1,32
Belgie	1,79
Portugalsko	1,28

Zdroj: Eurostat – epp.eurostat.ec.europa.eu

slevy na dítě, od roku 2015 nižší DPH pro dětské pleny a dětské výživy, podporu sociálního bydlení atd. Jestli to pomůže ke zvýšení porodnosti ekonomicky aktivních obyvatel, jestli je to finančně udržitelné a zda se konečně rozproudí hlasitá debata o nutnosti změnit demografický vývoj, to teprve uvidíme. Ale už dnes je jasné, že řešení demografické krize je jednou z největších výzev současnosti.

Jan Holovský

Rozhovor s Petrem Pithartem: Jsme teprve v polovině

S někdejší českým premiérem a bývalým předsedou Senátu jsme hovořili především o čtveřici politiků, kteří formovali polistopadový vývoj naší země. Petr Pithart nyní působí na Právnické fakultě Univerzity Karlovy.

Před rokem 1989 jste působil v disentu v rámci Charty 77, která byla sice v tom nejdůležitějším jednotná, přesto v ní existovalo několik skupin. Jak jste to tehdy vnímal?

My jsme si samozřejmě nezakazovali myslet vyhraněně politicky a psát o tom, ale vždycky když šlo o nějakou společnou chartovní aktivitu, tak šly spory stranou. Chvilkami mi vadil radikalismus některých chartistů. Tehdy jsem napsal dost zlý, otevřený dopis Petru Uhlovi a Václavu Bendovi, protože jsem byl přesvědčen, že svými krajními postoji – ať už levými nebo pravými – odrazují lidi, aby se k nám přidali. Psal jsem i další texty, z nichž byla patrná obava, že jsme v „ghettu“. Tehdy se říkalo, že ty zdi ghetta kolem nás budu-

jí estébáci. Já jsem dodával, bacha, my to vyzdíváme zevnitř sami! Také jsem napsal takový dráždivý fejeton nazvaný Bedra některých. Jednalo se mi o to, zda si naši předáci nenakládají příliš velká břemena odpovědnosti, což může bránit sympatizujícím lidem mimo nás jít s námi alespoň kus cesty. Spory v disentu nebyly ideologické, šlo spíše o spory o rétoriku, gestikulaci.

Jednou z cest, jak rozšířit povědomí o disentu, byly i čaje pořádané vaší ženou, na které chodili i lidé z tzv. šedé zóny...

Ano, takto to bylo naplánované. My jsme nezdůrazňovali, že je zveme, aby se seznámili, ale každý to pocho-

pil. My jsme je pozvali a oni buď přišli, nebo nepřišli. Překvapovalo mě, kolik těch lidí z těch tzv. struktur bylo ochotno přijít. Ty naše čaje měly pověst diskrétní akce, takže nám lidi důvěřovali. Po listopadu pak byly tyto kontakty užitečné. Věděli jsme, na koho se obrátit. Nevím, zda se podobné akce konaly i jinde, spíše ne. Charta na počátku své existence v sebeobraně praktikovala takové pro mne příliš shovívavé sblížení - připadalo mně, že jsme se k sobě až příliš k sobě „přitulili“ – jistě, abychom tlak režimu vydrželi. Mě to začalo brzy štvát a napsal jsem svůj první disidentský text nazvaný Dizi-rizika. V něm jsem vyjádřil názor, že nám je sice spolu dobře, ale nic z toho nebude, když se k nám lidé prostě nepřidají...

Charta ale nakonec vydržela dlouhých 13 let...

V Čechách je to malý zázrak. Charta přežila všechny krize, všechny ty odchody ze země, které působily strašně depresivně. Nikdy jsme to těm lidem nevyčítali, ale o tom více jsme se tím užírali. Disent držel pohromadě Václav Havel, to je jeho obrovská zásluha, všichni ho respektovali. Jeho velkou rolí bylo i samotné vyjednávání s režimem během revoluce, kdy do toho zapojil své schopnosti, fantazii dramatika, který ty situace urychloval, otevíral jejich řešení přesvědčivým způsobem. Tady byl naprosto nenahraditelný.

Jak se Vám zkušenosti z disentu hodily v praktické politice?

Nám se ta zkušenost hodila v prvním půlroce do svobodných voleb. Aby bylo jasno, já jsem přesvědčen, že dissent sice přispěl k erozi režimu, když povzbuzoval některé vrstvy obyvatel, aby neklesaly na mysli, ale režim nesvrhl. Nicméně se pak zasloužil o docela hladký, elegantní přechod moci. A docela rychlý, i když v těch prvních dvou prosincových týdnech tam bylo jisté zaváhání, kdy jsme nevěděli, zda máme moc převzít, nebo vyčkat až do svobodných voleb. Výhodou bylo, že jsme k sobě měli důvěru, díky čemuž jsme nezačali tím klasickým způsobem, že hned druhý den se ty zárodky politických stran začnou hádat o křesla. Ono to pak samozřejmě přišlo, ale alespoň těch pár měsíců vydržela ta důvěra a euforie, které národ potřeboval.

Jenže postupem času disidenti z listopadové politiky mizeli. Proč neuspěli?

Disident je z definice člověk, který si musel vybudovat silnou osobnost, aby čelil všem myslitelným tlakům. S touto silnou osobností se sice můžete teoreticky stát předsedou politické strany, ale budete mít problém být permanentně přehlasován. A ukázněně to respektovat. A jste-li intelektuál, kterého častěji zajímají otázky než odpovědi, vzniká kombinace, která je pro politické stranictví zničující. I kdybyste se stal stranickým vůdcem, tak v kampani prohrájete, protože to, co chtějí slyšet voliči, z vás prostě nevyleze. Když si vzpomenu, jak jsme s Občanským hnutím vedli kampaň na jaře 1992, tak na mě jdou mráčky. Neuměli jsme ta jednoduchá hesla, která navíc bylo třeba opakovat padesátkrát za sebou. V politice, kde strany soutěží o moc, jsou disidenti k ničemu. Což neznamená,

že nemůžou hrát v politice významnou roli: Václav Havel byl prezident, Pavel Rychetský šéfem Ústavního soudu a já předsedou Senátu, Jiří Dienstbier pak předseda zahraničního výboru Senátu. Přitom se stranami to nemělo skoro nic společného. Stoupat normální stranickou cestou, po jednotlivých příčkách nahoru, to bychom nezvládli. I když jsme věděli, že to tak musí být, pro politické stranictví jsme byli nemožní.

Václav Havel

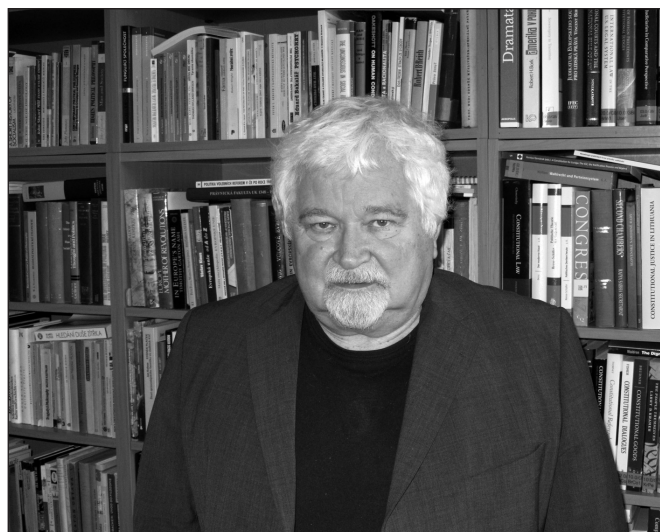
Klíčovou roli Václava Havla v disentu jste zmínil, jak ale hodnotíte jeho roli v politice po roce 1989? Jaké vidíte klady a jaké záporny?

Vyčítá se mu, že nechtěl politické strany, ale tak to úplně nebylo. Dokonce se jeho rétorika pak kultivovala ve směru, že občanská společnost má být základem, z něhož politické strany vyrůstají. On zprvu politické stranictví ignoroval, ale nedělal nic proti němu. Z počátku vůbec neměl pojetí, jak funguje parlament, ani netušil, že to neví, protože jinak by se zeptal...

Narážíte na jeho neúspěch na jaře 1990, kdy ve Federálním shromáždění narazil s návrhy zákona na změnu státního znaku a názvu státu?

My jsme mu tenkrát se Zdeňkem Jičínským říkali: „Když už jsi neoslovil ty parlamentní kluby, zajdi alespoň na předsednictvo“. Havel však trval na svém, že budou poslanci zaskočení a že zákony schválí. On tehdy nechápal, jak parlament funguje. Že ho odmítnou, i když přijde se sebechytřejším nápadem, když nebude respektovat legislativní procedury. To byla hrozná chyba. Najednou se Čechům Slovensko jevílo jako pomalu tisoovské. Havel později pochopil, že o Slovensku moc neví, a rychle se to doučil. Ten rozpad federace ho pak dost trápil. Podobně se nakonec mimořádně vzdělal v oblasti práva. Všechny jeho pozdější návrhy, pokus o ústavu, to už vůbec není marné.

pokračování na straně 20

■ Petr Pithart před svou knihovnou na pražských právech.

Foto: Tomáš Fošum

pokračování z 19. strany

Vrátil bych se ještě k tématu Václav Havel a politické strany...

Na strany neměl talent. Zprvu nám jednou za měsíc vzkázal, abychom s tím OF něco dělali.. A co? No tak buď se po volbách rozpustíte, nebo se už teď začnete transformovat v politickou stranu. Sám na to neměl žádný názor a moc ho to nezajímalo. Kdyby ano, tak by nevznikl ten triumvirát v čele OF, což byl sám o sobě důkaz naší bezradnosti. Proto pak Václav Klaus OF snadno převzal do svých rukou. Havel to nechával lehkomyšlně být. Kdyby se postavil za jedno z řešení, které by přešlo tomu pozdějšímu rozdělení, tak by to bylo dobré, ale on se na to vybodl. Nebo si vezměte ty jeho sympatie k malým stranám! On už si pak z toho dělal legraci. Koho podpořil, ten prohrál. Havel se prostě do stranické politiky nehodil. Leda jako vůdce, za nějž celou agendu dělají místopředsedové.

Je zajímavé, že Václav Havel sklízel více potlesku v zahraničí než doma...

To, co pro naši zemi znamenalo jeho angažmá ve světě, se už nikdy nebude opakovat, získali jsme až nezasloužený respekt a důvěru. Ale za tu vlastní mechaniku domácí politiky mu nemůžu dát absolutorium. To, že intrikoval proti Klausovi a chtěl ho při různých příležitostech sundat, o tom není sporu. Byly to ale nemotorné pokusy jako ta známá debata na Vikárce, kde se snažil přimět Klause, aby se stal guvernérem centrální banky. Udělal to ale typickým havlovským způsobem a Klaus důrazně odmítl. Při tom to mohlo rozhodnout všechno, kdyby na tom Havel trval. Na Vikárce, kde bylo asi 50 lidí z OF a VPN, se odehrála ještě jiná situace. Neformálně se debatovalo o složení vlád po volbách. Dvě jména tam vyvolala haló: Klaus, což pak vedlo k tomu Havlovu návrhu, a Mečiar. Někdo ho navrhoval na federálního ministra obrany nebo vnitra. Slovinci se bouřili, že by byl příliš silný. Za 14 dní se stal slovenským premiérem... No, a tihle dva lidé to nakonec měli v rukou. Byly vůči nim realistické výhrady, nechut', ale nedokázaly se nijak realizovat. Na tom měl určitě svou vinu také Havel.

Václav Klaus

Jak byste hodnotil Václava Klause: Žůstaňme pro začátek u jeho zásluh...

Dříve jsem říkával, že jeho zásluhou je etablování standardního stranického systému, ale popravdě řečeno, kdyby se lidé z OF včas vzpamatovali a stranu založili, tak by se o téhle zásluze nemohlo mluvit. To byl prostě důsledek naší neschopnosti, nečinnosti a nerozhodnosti. Žádná další zásluha mě nenapadá. Já jsem ho totiž nesnášel od prvních dnů. Ne za jeho názory, ty jsem ještě neznal, ale za jeho chování k lidem, s kterými nesouhlasil. To bylo něco strašného. Myslím, že lidem v užším grémii OF to muselo být stejně trapné jako mě. Oni to přecházeli snad s vědomím jeho nezastupitelnosti. I kdyby byl sebevětší génius, s tímto chováním do politiky nepatří. Jenomže on jiné lidi uváděl do vytržení

a ti za ním šli jako za vůdcem. Najděte dnes mezi nimi pár lidí, kteří za to stojí, kteří by ho dnes hájili. Jak to že neviděli, že jeho osobní, odporné vlastnosti nemožnou nesouviset s jeho koncepcemi? Když mi pak začal telefonovat jako předsedovi české vlády a začal sprostě charakterizovat mé ministry, abych je vyhodil, tak to už byl vrchol... Já nevím, jaké jsou jeho zásluhy!

A co pokojné rozdělení Československa?

Prosím vás, jaká zásluha! Kromě Slovenské národní strany neměla žádná ze stran rozdělení Československa v programu. Třetí den po volbách se sešla v Brně předsednictva ODS a HZDS a začala rozdělovat stát. Bez mandátu! Když jsem pak slyšel ve světě ta uznání, že jsme po sobě nestříleli... Pletli si nás s Jugoslávií. My nejsme Srbové a Chorvati! Často jsme si se Slováky nerozuměli, ale nikdy jsme si nic neudělali. Za co nás chválili? Jaké to jinak mohlo být, proboha? Pro mě ten rozpad Československa je největší trauma, i když od června 1992 jsem už u toho nebyl. Kde jsou dnes ty lidi, kteří stát dělili? Kdo si vzpomene na místopředsedy těch dvou partají, kteří se objevovali na obrazovce celé léto 1992? Nikdo, zmizeli v propadlišti, vždyť to byli často gauneři. Zbyli pouze Klaus a Mečiar. Neumím o tom klidně vyprávět. Já nevím, jaké jsou ty Klausovy zásluhy.

Co třeba ekonomická reforma?

No, kupónová privatizace v tomto provedení byla odvážnou inovací. Byla to jedna z šesti metod, ale proč ne, já si dokážu představit, že na část majetku by se tato metoda hodila, jenže ono to dopadlo úplně jinak, než i Václav Klaus chtěl. Plynul čas a pouze 600 tisíc lidí si vyzvedlo kuponové knížky. To byl debakl. Klaus se tehdy s prosíkem obrátil na mě a na Havla a asi i na další, abychom si knížky taky vyzvedli, a ať je u toho televize. Furt nic. Až pak přišel Kožený, který lidem nabídl přesně tu normalizační filosofii: Vykašlete se na akcie, na burzu, neriskujte, co je doma, to se počítá. Na to lidi slyšeli a najednou to bylo přes osm milionů... Dostanete obratem desetkrát tolik, když se toho zbavíte.

Vláda pod vaším vedením připravovala jiný model privatizace. V čem se lišil?

Pro české podniky jsme hledali silné partnery – např. Tatra Kopřivnice měl převzít Mercedes a Škodu Plzeň zase Siemens. Byly vybrané české podniky, které nebyly bez perspektiv, ale vlastními silami nemohly na světovém trhu obstát. Dalším kritériem pro výběr, jež učinil ministr Jan Vrba, bylo, aby měly co nejvíce subdodavatelů, které by vytáhly na svou úroveň. A ty subdodavatele už vlastnili Češi. My jsme nechtěli vyprodat národní majetek, chraň Bůh! Klaus pak říkal, že přece nevyprodáme zem cizincům. Kdyby pokračoval v těch jednáních a rozsah těch podniků privatizovaných kuponovou metodou byl třetinový, mohlo se některým neřešitelným situacím zabránit. Kuponovka nebyla od začátku ďábelsky špatná, ale ten rozsah a nedostatečná regulace investičních a privatizačních fondů způsobily první velké tunely.

Takže žádné plusy na Klausově působení v politice nenacházíte...

Myslím, že je už na čase říci, že ty jeho zásluhy nebyly skoro žádné... Pamatuji si, že když jsem se v roce 1996 přidal k lidovcům, tak Josef Lux byl opravdu první, který začal mluvit o postklausovské době. Musím říci, že když to řekl poprvé na úzkém grémiu, tak se většina lekla: „No, to snad ne! Postklausovská doba! Jak to myslíš, bratře?“ I pro ně, kteří za rok vystoupili za vlády, to bylo rouhání. Nebezpečné podvracení republiky! (smích). Lux byl v tomto smyslu jasnozřivý, měl odvalu to vidět.

Josef Lux***Vaše sblížení s KDU-ČSL se ale neobešlo bez komplikací...***

Josef Lux chtěl tu stranu otevřít i lidem zvenčí. Mnozí lidovci mu to měli za zlé, protože my jsme při sestavování kandidátek do Senátu přeskočili zasloužilé straníky. Když mě obhajoval před tou celostátní konferencí coby kandidáta na senátora, tak jsem stál vzadu u zdi a myslel jsem, že je to moje nejhorší chvíle života (smích). „Za lidovce? Vždyť byl v KSČ!“ Byla to od Luxe odvaha, přede mnou tam žádný bývalý komunista nebyl. Nevím, zda to měl domluveno, asi ano, po několika zásadních odmítnutích si vzala slovo jedna poslankyně a řekla: „Já jsem z komunistické rodiny, vím, o čem mluvím, chodila jsme na práva, a pan Pithart byl mým učitelem. Jestli mě někdo odnaučil komunismu, tak to byl on“. Sál se uklidnil.

Na ty výhrady se dalo namítnout, že vy jste byl po vystoupení z KSČ dvacet let v disentu, zatímco oni zůstávali v Národní frontě...

No, to já zase vím, že ty základní organizace dělaly dobrou práci na vesnicích, vychovávaly děti, pořádaly pro ně tábory. Ta Národní fronta se té straně nedá přišít jako celku. Těm papalášům samozřejmě ano...

Je pro vás Josef Lux polistopadovým politikem, který zůstává nejvíce nedocenen?

Myslím, že doceněný je. Měl politický talent. Když si vzpomenu, jakým způsobem on tu stranu řídil, od sedmi do osmi v úterý měl svolané širší předsednictvo, jak to tak odsypalo, jak si nikdo nedovolil přijít pozdě... Když někdo měl za úkol něco předestřít a nešlo mu to, tak on za půl minuty lehce zakašlal, po minutě řekl: „Víš co, přines to příště znovu. Hod' si to na papír“. Bez řvaní. A jelo se dál. To bylo něco úžasného. Ten, komu se to stalo, už si dal příště pozor. Přitom dovedl být velice laskavý a zábavný, třeba když hrál na harmoniku...

Vy dva jste se celkem sblížili, takže jeho odchod pro vás musí být ztrátou...

Hodně lidovců si myslí, že se utrápil, ale neví možná, o co konkrétně šlo. Když si mě v létě 1996 pozval, ještě dříve, než mě oslovil stran toho Senátu, tak se mu chtělo se mnou povídat o jejich situaci ve vládě. Najednou mi povídá: „Já vám to řeknu, teď už jsem v pořádku, ale

měl jsem roční krizi, kdy jsem cítil, že přestávám fungovat jako předseda strany, ministr i otec rodiny“. Já jsem furt nechápal a on pokračoval: „Co se mi stalo... Já jako věřící jsem rok žil s tím, že si přeji, aby jeden člověk byl mrtvý. S tím se ale nedá žít.“ Říkal mi to smrtelně vážně. Musel jsem pak na to myslet od rána do večera.

Řekl vám k tomu něco konkrétnějšího?

Vyprávěl mi jednu historku, kdy to jakž takž zvládl, ale tam muselo být mnoho jiných věcí... Je schůze vlády, většinu hlasování vyhrává předseda, ale někdy v nějakých drobnostech se stane, že je přehlasován. Stalo se a všichni už věděli, co bude. Klaus odchází od stolu pryč, pak chodí po chodbách, všichni čekají, až se vrátí do jednací místnosti. Pak schůze pokračuje, někdo mluví do mikrofonu. V tu chvíli se Klaus k Luxovi obrátil a začal mu strašně sprostě nadávat. Lux nebyl schopen přede mnou ta slova zopakovat, jak se červenal. Ptal jsem se ho, jak na to reagoval. Prý si přitáhl mikrofon, skočil do řeči tomu, kdo mluvil, a řekl: „Přeji si, pane předsedo, aby ta slova, která jste mi teď řekl, jste zopakoval do mikrofonu, aby byla zaprotokolována“. Což Klaus samozřejmě neudělal. Domnívám se, že Lux se v tom boji vyčerpával do dna. Víte, jak to je s tou psychosomatikou, tohle mohl být spouštěcí moment jeho nemoci. Prostě je spousta lidí, kteří si myslí, že se utrápil kvůli Klausovi, a já jsem schopen, na základě toho, co mi Lux vyprávěl, tomu přitakat.

Miloš Zeman***Jak hodnotíte Miloše Zemana? Jak jste s ním v politice vycházel?***

Na počátku jsem k němu měl značnou důvěru. I když se v roce 1998 dohodl s ODS na opoziční smlouvě, tak měl zájem s námi lidovci spolupracovat. Nevím, kdo byl tím prvním hybatelem, ale dohodli jsme se Zemanem, že se budeme jednou za rok setkávat na jakémsi neveřejném, ale nikoli tajném výjezdním zasedání a probírat aktuální politickou agendu typu rozpočtu, ale i budoucí možnou koalici. Zeman v té době mluvil o historickém bloku křesťanských a sociálních demokratů. Nedělali jsme těm schůzkám žádnou publicitu, na druhou stranu jsme je nechtěli tajit. Proto jsem je organizoval na oficiálním papíře Senátu. Scházelo se vždy 5-6 lidí kolem Zemana i Luxe. Když jsme se sešli potřetí, počtvrté, tak jsme žasli, že ani teď odněkud nevylítli žádní novináři. Co tady dělá vláda s opozicí?

Jak se na té spolupráci KDU-ČSL s ČSSD odrazil odhod Josefa Luxe z čela strany?

Pak jeho smrti jsme se ještě dva, tři roky scházeli, to už stranu pomalu přebíral Kalousek, ale Zeman nás pořád ujišťoval, že opoziční smlouva je dočasná a perspektivu má naše spojení. A pak se stala věc, která mě úplně vyvedla z míry. V roce 2000 byly volby do Senátu a já koukám, že Šlouf kandiduje v mém voleb-

pokračování na straně 22

dokončení ze strany 21

ním obvodě. Z Šloufa měli tehdy všichni hrůzu. Chodil za mnou kde-kdo, i z jiných stran, nabízeli i peníze a říkali: To bude nejdůležitější souboj těchto voleb, musíte ho porazit! Zeptal jsem se Zemana, proč ten Šlouf kandiduje zrovna proti mně. A on: „A víš, že já jsem se to dozvěděl z novin? No, skutečně!“ Většinu kandidátů nepřijel osobně podpořit, ale v mém obvodě byl dvakrát. Nakonec jsem ty volby vyhrál, ale od té doby já jsem věděl, že lže, lže a lže! A že se tím baví.

Podobnou zkušenost se současným prezidentem má vcelku dost lidí...

Pak se ale něco stalo, čeho si nikdo moc nevšiml, a já jsem věděl, že to je špatně, kdy on uprostřed mandátu řekl, že do příštích voleb už nepůjde. Mohlo to vypadat jako gesto zdrženlivosti, že nebaží po moci, že svůj úkol už splnil. Nicméně on porušil nepsaná pravidla, že se všichni chceme osvědčit v dalších volbách. Měl to říci až těsně před volbami, takhle získal nepatřičnou volnost, už jste ho nemohli brát za slovo. Já jsem tenkrát nevěděl, že to je příprava na ten Hrad. Zeman už tenkrát chtěl, aby na Hrad nekandidoval z pozice předsedy strany a vlády, neboť se to bude lidem více líbit. Už tehdy měl ten plán, že bude povolán jako Přemysl Oráč. Jak se může divit, že mu to nevyšlo, když toho Špidlu doporučil slovy, za která ho měl vyzvat na souboj a ne tu funkci vzít! Zeman přece řekl: Rozhodl jsem se pro Špidlu, protože to je člověk s nejmenším mankem inteligence a pracovitosti.

Jak se v té době vyvíjely vaše vztahy se Zemanem?

Tehdy jsem již byl přesvědčen o jeho falši. Když už skutečně odcházel, pozval do Kramářovy vily Havla, Klause a mě. Říkal tomu večery u krku. Pozval nás každého zvlášť, abychom si lidsky popovídali, nikdo tam nebyl, on přikládal do krku, oděn v roztrhaných manšestrácích a flanelové košili, popíjeli jsme. Šel jsem tam s tím, že musím zjistit, jak to s tím jeho odchodem z politiky je,

protože jsem tomu ani trochu nevěřil. A já se přiznám, že na konci toho večera, kolem půl jedné, jsem uvěřil, že to s odchodem do důchodu myslí vážně. Dostal mě, mizera! Tehdy jsem si uvědomil sílu jeho osobnosti, protože nevěřícího dostal na svou stranu. On dovede tak lhát! Takže můj vztah k Zemanovi se vyvíjel od riskantního sblížení až po postupnou ztrátu důvěry.

Zeman měl třeba na počátku i dobré vztahy s Havlem. Jenže pak se to změnilo. Já si myslím, že Zeman a Klaus byli opravdu v polovině 90. let nepřátelé. Načez si padli kolem krku a Zeman začal nenávidět vás, Havla, všechny...

Tady by měli zapracovat kliničtí psychologové, což samozřejmě nejde. Ale ta anamnéza dětství, sám s maminkou, jediný kluk ve třídě, samé jedničky a čtyřky z tělocviku. Tam někde to všechno je. To se nedá jinak vysvětlit, co jste teď řekl. To přece nemá hlavu a patu, to je mimo kategorie politických chyb. Ta jeho potřeba triumfovat! Nejen, že na tom Hradě je, ale ještě musí všem ukázat, jak jsou malí. To přece není normální! Nejedpornější ze všeho je to jeho sebe zalíbení, když mluví. Jak si vychutnává svá slova, jak ho to těší, že to teď takhle řekl. Po těch deseti letech na Vysočině se to samozřejmě všechno zhoršilo, protože když zalezete na deset let do nory a chodí za vámi pouze pochlebníci, tu a tam velvyslanec velmoci, a lidé, kteří vás přesvědčují, že máte být hlavou státu, tak musíte zblbnout, i kdybyste byl na začátku normální. Což on asi nebyl (smích). Ani v politice u něj nevidím žádnou konzistenci. Zakládal Liberální klub, potom úžasný úspěch v sociální demokracii...

Bilance

Obecná otázka na závěr. Jak jste spokojen se stavem české společnosti po roce 1989? Co se povedlo, co nepovedlo, kam jsme se dostali.

Nevim, jestli se máme chválit za to, že jsme vstoupili do unie a NATO. Kdybych byl Slovák, tak bych se za to musel chválit, protože to mohlo dopadnout jinak. Vždyť Mečiarovi

v roce 1998 chybělo ke čtvrtému premiérství málo. U nás ale snad ani jiná možnost nebyla. Takže to, co napadne lidi jako první, já prostě nemůžu označit za úspěch. Fakt je, že NATO byl jiný případ, že tam osobní angažmá Václava Havla urychlilo ochotu aliance se tímto směrem otevřít. K tomu by asi taky nakonec stejně došlo, ale mnohem později.

S naší ekonomickou úrovní jste spokojený?

Pokud jde o kapitalismus, tady byly na začátku dvě varianty. Experti kolem Františka Vlasáka v české vládě, chtěli navázat na německý ordoliberalismus, na Erharda a sociálně-tržní ekonomiku. My jsme ale byli o patro níž než federální vláda, Slováci to neřešili vůbec a tak nás federálové snadno převálcovali. Vydali jsme se cestou neoliberalismu, s nímž se naprosto neztotožňuju. My jsme vlastně nevěděli, před čím stojíme. Ralf Dahrendorf nám jednou řekl, že nemáme na výběr, protože jiný vlak, do kterého bychom naskočili, už nejede. Tvářil se při tom dost smutně, říkal nám to nerad.

Co stav občanské společnosti?

To je moje hlavní téma na přednáškách. Nemůžu říct, že jde všechno špatně. Objevila se tu řada profesionálů a poloprofesionálů, kteří se spojili v rámci tzv. Rekonstrukce státu. Dali dohromady požadavky, které vláda zohlednila při psaní koaličního programu. To vlastně měl na mysli Václav Havel, když chtěl, aby občanská společnost byla bariérou rozpínavosti státu, který chce všechno dělat sám a nic nepřipustit. To je dílčí úspěch, ale málo zaznamenaný. Občanská společnost je to jediné, co nevidím černě. Z toho, co říkám, neplyne, že všechno je špatně a že nad tím lámu hůl. Ale zatím ty úspěchy nevidím. Vždycky když je nejhůř, tak si zase vzpomenu na toho Dahrendorfa. Ten říkal, politický systém se dá změnit za šest měsíců, ekonomika za šest let, ale občanská společnost, to bude trvat šedesát let. Dřív to nebude. Tak já si říkám, že ještě nejsme ani v polovině.

Tomáš Fošum, Petr Zenkner

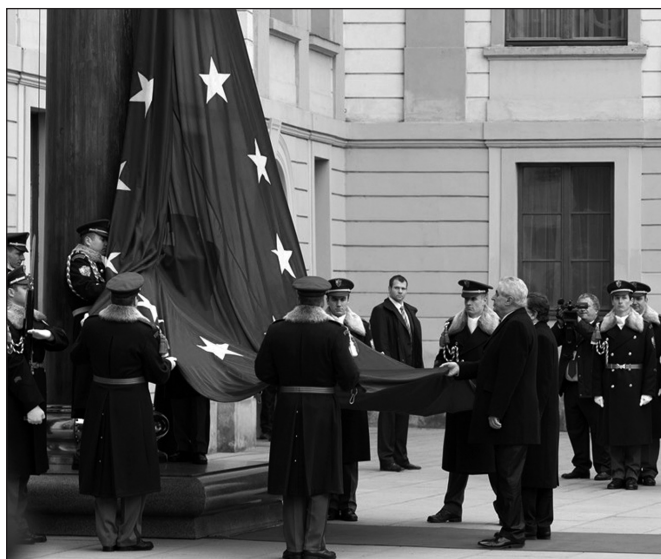
Češi a EU: pragmatismus, schizofrenie a nezájem?

Od vstupu Česka do Evropské unie uplyne v květnu deset let. Vztah Čechů k EU asi nejlépe charakterizují slova pragmatičnost a schizofrenie. Na pragmatičnosti není nic špatného, protože využívání výhod členství a hájení vlastních zájmů je logické. Schizofrenie se projevila třeba tím, že se symbolem „odporu“ vůči Bruselu stala ODS, jejíž voliči byli vždy se členstvím České republiky v EU nejvíce spokojeni.

Dobře schizofrenní jsou také data získaná v listopadu 2007 agenturou SC&C. Dvě třetiny lidí ve výzkumu uvedly, že nikdy nesháněly žádné informace o EU. Přibližně stejný počet zároveň považoval informace, které poskytují média, za nedostatečné. Zároveň 61 % respondentů přiznalo, že vůbec neví, jak EU funguje. „Obecný negativní přístup k EU ovlivní následně veškeré hodnocení – jedná se pouze o generalizaci pocitů, protože znalosti občanů o EU a zájem o informace není vysoký,“ uvádí zpráva SC&C. Důležitou součástí českého vztahu k unii jsou tedy neznalost a nezájem, byť většinou vlažný. Ideových nepřátel unie mezi Čechy větší procento nenajdeme, ačkoli nás výzkumy Eurobarometru pravidelně řadí mezi nejvíce euroskeptické národy v Evropě. Jenže ono je to spíše o skepticizmu Čechů vůči všemu, a Brusel je skutečně velmi daleko.

Názory před vstupem

Jako hlavní výhodu členství uváděli Češi v roce 2001 pro agenturu STEM volný pohyb osob a integraci do vyspělé Evropy. Nejvíce se báli růstu cen a zhoršení sociální situace. Mezi odpůrci vstupu do EU se tento faktor stával stále důležitějším; v roce 2001 ho zmínilo jen 18 % dotázaných, o dva roky později již 56 % lidí. Proto nepřekvapí, že nejvíce odpůrců bylo mezi voliči KSČM. Změn spojených se vstupem se obávali lidé starší, s nižším vzděláním

■ Od loňského března vlaje nad Pražským hradem vlajka EU. Že to trvalo devět let, o českém vztahu k unii ledacos vypovídá.

Zdroj: www.hrad.cz

nebo z hůře finančně a majetkově zajištěných domácností. Vyšší podíl byl u obyvatel obcí a měst do 5 tisíc lidí.

Otázka suverenity, tak často zmiňovaná vyhraněnými kritiky unie, nehrála v rozhodování Čechů zásadnější roli. Na druhou stranu, naprostá většina občanů chtěla na přechodnou dobu 5-7 let omezit „výprodej českého majetku do cizích rukou“. Tři čtvrtiny lidí byly pro přechodné omezení prodeje nemovitostí a 80 % chtělo omezit výprodej zemědělské a lesní půdy. Stoupenci rozšíření významně častěji věřili, že členství v Evropské unii bude znamenat záruku dodržování práva a pořádku (68 %), zdokonalení práce státních úřadů (61 %) a politickou stabilitu (59 %). Hledání spasilce, tehdy ještě v podobě EU? Možná, rozhodně však unie v tomto smyslu očekávané naděje splnit nemohla. Skutečný nátlakový vliv EU na Česko skončil, když jsme dosáhli toho, oč jsme usilovali – plnoprávného členství.

Dvě nebo tři evropská Česka?

V roce 2003 položil STEM také otázku, komu vstup do EU přinese největší výhody. Odpověď 76 % respondentů zněla, že hlavně mladým lidem, v případě zaměstnání pak tzv. bílým límečkům (48 %). Očekávali to hlavně lidé nad 60 let, respondenti s nižším vzděláním, důchodci a ženy v domácnosti. S optimismem se na vstup dívali lidé do 30 let, osoby s vyšším vzděláním, studenti, podnikatelé a Češi, kteří strávili jako turisté více než dva týdny v západní Evropě. V referendu, které stvrdilo podpisy premiéra Vladimíra Špidly a prezidenta Václava Klause pod přístupovou smlouvou, hlasovalo pro vstup do Evropské unie 77 procent Čechů. Při účasti 55 procent se pro členství v EU vyslovilo 3,45 milionu lidí, proti bylo přesně 1 010 448 občanů.

Již v období před 1. květnem 2004 existovaly ve vztahu k EU dvě Česka. Aktivnější, které hodlalo využít očekávané výhody spojené s vnitřním trhem, možností studia a volným pohybem v rámci Schengenu, jehož součástí se Česká republika stala v prosinci 2007. Pasivnější část Česka spíše ve členství viděla potenciální nebezpečí, respektive si uvědomovala, že nabízené možnosti nedokáže využít. Tyto dvě Česka stále existují, a možná se za těch deset let ještě více vyhranila. Pomíjet ale nelze ani to třetí mezi nimi, ne úplně vyhraněné, které má blíže spíše k tomu pasivnímu.

Ještě v únoru 2008 bylo s naším členstvím v EU spokojeno 59 % lidí. Již tehdy si ovšem 60 % lidí myslelo, že Česko není schopno hrát v EU aktivní roli. Ani u proevropských vysokoškoláků nepřevažoval opak. Zajímavé je rozložení názorů podle politických stran. Například 68 % respondentů, kteří ve výzkumu STEM uvedli, že jsou voliči ODS, považovalo fungování EU za demo-

pokračování na straně 24

dokončení ze strany 23

kratické a 50 % za promyšlené. Takový poměr neměli ani deklaratorně proevropští Zelení, menší byl i poměr u ČSSD a KDU-ČSL.

Předsednictví a ekonomická krize

První „pětiletka“ mělo ideálně ukončit české předsednictví v Radě EU. V lednu 2009, kdy začalo, dokonce vzrostla spokojenost s členstvím v EU na 66 %. Není třeba si předsednictví idealizovat, mělo v sobě ale potenciál, který se mohl přenést i do dalších let. Bylo zajímavé také pro média, vždyť od ledna do července 2009 publikovaly deníky, televize, rozhlas a internet podle analýzy Newton Media 44 308 příspěvků (polovina z nich připadala na regionální média). Takový zájem o uniijní témata už se nikdy neopakoval.

Předsednictví mohlo být završením úspěšné cesty Česka zpět do Evropy. Místo toho po něm zůstala nepříjemná pachut' spojená s pádem vlády a následným umíráním pod vedením „úspěšného“ úředníka Jana Fischera. Za jeho vlády se také postupně rozpadl tým lidí, kteří předsednictví připravovali. Jejich ztráta a neschopnost je systémově využít patří k dalším mínusům, protože mnozí z nich mohli za příznivější konstelace tvořit základ profesionálních českých euroúředníků. Na Česko se našťovala i řada Čechů v Bruselu, což české „zamini“ muselo několik let urovnávat. Tolik cena za frašku z března 2009, kdy se spojila obava šéfa ČSSD Jiřího Paroubka, že předsednictví pomůže v popularitě jeho konkurentovi Mirku Topolánkovi, a intrika prezidenta Václava Klause, který přes poslance Vlastimila Tlustého a Jana Schwippela pád Topolánkovy vlády přímo řídil. Paroubek se stal pouze užitečným idiotem pro jiného hráče, který ho vlákal do pastí při boji o ideovou čistotu ODS, a ze zpětného pohledu přišel o vítězství v dalších volbách a vytoužené premiérství.

Předsednictví však zůstalo v paměti pouze jako nevyužitá epizoda, když pohled Čechů na EU mnohem více ovlivnila krize eurozóny, protože oslabila představu, že Evropská unie je ostrůvek bezpečí a že funguje. V květnu 2011 klesl podle STEM počet lidí spokojených se členstvím na 50 %. Agentura Ipsos dokonce v listopadu 2012 „naměřila“ ještě horší čísla. Na otázku „do jaké míry je podle Vašeho názoru členství v Evropské unii pro Českou republiku přínosné,“ odpověděla 4 % respondentů, že velmi přínosné, 26 % spíše přínosné, 38 % spíše nepřínosné, 20 % vůbec ne přínosné a 12 % nevědělo. Výzkum Ipsosu z dubna 2013 pak jen potvrdil, že Češi považují za hlavní výhody členství v EU praktické věci jako volný pohyb osob spojený se zrušením hraničních kontrol (74 %), práci v jiných členských státech bez pracovního povolení (49 %) či studium v zahraničí za stejných podmínek jako mají obyvatelé daných zemí (34 %).

Hledá se politik, kterého zajímá EU

Přes všechny snahy o komunikaci evropských témat, na niž se mnohdy vydávají na straně EU velké částky, ta v přípa-

dě Česka stojí a padá se zájmem českých politiků a prosazováním českých národních zájmů. Jimi nemusí být představa Česka jako druhého evropského Švýcarska (Petr Mach) nebo úvahy, které vidí Česko jako středoevropskou Velkou Británii (Jan Zahradil). Jasný pohled na EU dokázal zatím dlouhodobě formulovat a úspěšně „zasadit“ mezi lidi jediný český politik, a tím je Václav Klaus. Expremiér a exprezident velmi dobře odpovídá českému pragmatickému vnímání EU, spojenému s jistou nedůvěrou vůči nadnárodním celkům. Klaus promarnil příležitost tento pohled konstruktivně tematizovat, a asi toho ani nebyl schopen. Místo toho přispěl spíše k prohloubení škodolibého nezájmu Čechů o unii. Postupně se vyřadil z evropské debaty, mimo jiné i kvůli tomu, že ji nebral vážně. Bavilo ho EU glosovat, ale to pro změnu nestačí. EU se stala pouze jedním ze seznamu témat, jejichž společným jmenovatelem bylo být v opozici vůči hlavnímu proudu.

Zároveň ale platí, že proevropský Klaus se dosud nenašel. Nebyl jím Václav Havel, který bral Evropu moc vizionářsky a metafyzicky, ani ministr zahraničí Cyril Svoboda, který řídil Černín v době vstupu Česka do EU. Proevropský pragmatismus měl v sobě Josef Lux, ale kvůli předčasné smrti ho nemohl realizovat. A Karel Schwarzenberg je sice přesvědčený Evropan se schopností o EU mluvit, ale chybí mu schopnost oslovit „šedou zónu“ lidí, kteří jsou na pomezí zájmu a nezájmu. Pragmatickému postoji Čechů vůči EU by z „topky“ nejlépe vyhovoval Miroslav Kalousek, tíží ho ale „černá legenda“ z doby Nečasovy vlády. U lidovců existuje silný myšlenkový evropský „think-tank“, znají ho ale pouze lidé, kteří se EU zabývají. Bude velmi zajímavé sledovat i práci nového předsedy evropského výboru poslance Ondřeje Benešika z KDU-ČSL, jehož členem je i nový předseda ODS Petr Fiala, člověk, který by se dal označit za skutečného eurorealistu vůči EU. Jeho kniha „Evropský mezičas“ stojí za přečtení, protože se v ní poctivě věnuje problémům, které unie reálně musí řešit. Oponentem z druhé strany je v Česku expremiér Špidla, který Česko sice dovedl do unie, ale zároveň mu nohy podrazily první volby do Evropského parlamentu, které v roce 2004 ovládla tehdy opoziční ODS. Špidla má zkušenosti z Bruselu a představuje závan evropského myšlení v tom dobrém slova smyslu, ať už s ním člověk souhlasí, či nikoli. Žádný z těchto lidí ale není Klausem ve schopnosti oslovit masu a formovat jejich pohled na svět.

Nebezpečím je, že se evropské téma stane v Česku ještě větší obětí populistů, kteří dokáží oslovit to „třetí Česko“. Evropské volby se blíží a máme tady „odborníky“, kteří by mohli nahradit kdysi nejpoblábnější českou evropskou političku Janu Bobošíkovou (ne nedělám si srandu), která v roce 2009 jen těsně neobhájila mandát. Doufejme, že „Soumrak demokracie“ vyhoří stejně jako v doplňovacích senátních volbách na Zlínsku, a že tentokrát američtí poradci ve spojení s jejich českými poskoky nenajdou recept na vítězství v evropských volbách pro slovenského oligarchu s českým pasem. Jenže téma fondů EU a korupce s nimi spojená, která byla a nedá se omluvit, by mohlo ještě jednou slavit úspěch.

Petr Zenkner

Konec legendy v přímém přenosu

O půlnoci 21. 12. 2013 skončilo vysílání celoplošného Rádia Viva. Nějaké rádio na Slovensku zkrachovalo, to se stává každý den, řeknete si. Ono to ale nebylo nějaké rádio a úplně standardně neskončilo, i když je pravdou, že dluhy ho tížily a jednoduše mu nebyla znovu přidělena licence. Ironií osudu je, že se tak stalo v době, kdy bylo rozpuštěno i Hnutí za demokratické Slovensko, které předchůdce rádia poměrně tvrdě kritizoval.

Rádio Viva je bývalým Rádiem Twist, které se stalo v dobách tuhého mečiarismu na Slovensku pojmem. Začalo vysílat 1. 2. 1993 a postupně se etablovalo jako protipól tehdy ne úplně objektivního veřejnoprávního zpravodajství. Zpravodajský žurnál kritizoval tehdejší vládní koalici vedené Mečiarovým Hnutím za demokratické Slovensko (HZDS). Veřejnost mohla vyjádřit své názory v legendárním pořadu Černá skříňka, což byla v té době ojedinělá možnost – internet byl v plenkách a pro většinu populace kvůli horentním sumám za připojení nedostupný, veřejnoprávní média ovládala větší či menší (auto)cenzura. V této situaci jste mohli zvednout telefon a říct svůj názor na politiku v rádiu, které poslouchalo 13,5 % populace i přes to, že mu nebyly přidělovány frekvence, a když se tak už stalo, někdo záhadně přesekával napájecí kabely k vysílačům.

Rádio Twist bylo zkrátka kolem roku 1998 pojmem, a to nejenom v oblasti nezávislé žurnalistické práce, ale i zábavy. Ostatně, vrchol politické satiry na Slovensku se až nápadně překrývá s křivkou popularity Rádia Twist. Skrúcaný, Piško, Noga, Filip, to vše jsou jména spojená s pořadem *Apropo plus*, nepřekonatelnou legendou, ve které zaznívaly například slavné „Listy premiérovi“ od občanů obce Horní výplach, chovajících pro premiéra prase, a v níž se zrodili Stredoslováci, které zná snad každý na Slovensku,

jemuž je přes třicet let. Už to by stačilo na solidní legendu. Twist k tomu přidal nezapomenutelného Júlia Satinského v jeho pořadu *Šlak ma ide trafiť*, trefné glosy v rozhovorech Pavla Danišoviče a Milana Lasicy v *Pianissimu*, talkshow Milana Markoviče a vybudoval slávu Andyho Krause a Petra Marcina s jejich *Uragánem*. Snad každý, kdo v té době něco znamenal ve slovenské zábavě, se v Twistu objevil.

Twist pomalu ale jistě přispíval k společenské změně v roce 1998, která však paradoxně znamenala počátek jeho pádu. Postupně ztrácel posluchače, objektivního zpravodajství najednou bylo dostatek i ve veřejnoprávních médiích, zábava přestala ztrácat švih, jelikož skandálů a přešlapů politiků bylo o něco méně. Rádio se snažilo čelit v roce 2003 nepříznivé situaci změnou loga a výrazným omlazením, orientací na formát informačního a servisního rádia. Změna ale nastala pět minut po dvanácté, jelikož někdy v té době začalo být úspěšné dnes nejposlouchanější slovenské rádio *Expres*, a Twist se nadále propadal. O něco úspěšnější byla další změna v roce 2005, kdy se vrátila Černá skříňka a politická diskuse, ale pouze jedno nové procento posluchačů nestačilo na záchranu. Klesající

poslechovost a nerozvázná expanze, kdy si Twist platil frekvenci i v Praze pro zde žijící Slováky, mu finančně zlomily vaz. Ještě v tom samém roce přišel prodej do rukou nových vlastníků a rebranding na Rádio Viva, které s formátem „nejlepší hudba všech časů“ pomalu ale jistě začalo nacházet své posluchače.

A tak by Rádio Viva možná úspěšně vysílalo dál, nebýt nevyjasněné vlastnické struktury, která mu v loňském prosinci zlomila vaz. Problematická situace má kořeny ve vlastnické struktuře Rádia Twist, které, ač navenek výrazně protimečiarovské, bylo založeno právě lidmi z okolí Vladimíra Mečiara a jeho HZDS, což je jistá paralela s televizí Markíza.

Ředitelem Twistu byl herec Andy Hryc, který sám tvrdí, že si ho do vznikajícího rádia vybrali Ivan Mjartan, bývalý slovenský velvyslanec v Praze a člen koordinační rady HZDS, rozhlasový dramaturg Ľuboš Machaj a kontroverzní Ján Budaj, který spoluzakládal HZDS a později se s Mečiarom rozešel. Hryc při finančních problémech v devadesátých letech provázal Twist s Jozefem Majským, poměrně nechvalně proslulým velkopodnikatelem, který skončil ve vazbě kvůli zkrachovalé spo-

pokračování na straně 26

■ Rádio Viva už na svém přijímači nenaladíte.

Zdroj: Wikimedia Commons/ Iron Bishop

dokončení ze strany 25

lečnosti BMG Invest a mj. úspěšně umístil svou tehdejší manželku Dianu Dubovskou na kandidátku Hnutí za demokratické Slovensko (jaký to paradox!). To ovšem, díky akcím na doručitele, nikdo nevěděl. Problém nastal v roce 1998, když se Hryc začal snažit řešit problémy rádia vstupem mezinárodních investorů, kterým zadlužené rádio nakonec za jedinou korunu postupem času prodal. Jednání to však byla zdoluhavá a komplikovaná a na Hryce je vedená kvůli zmařeným investičním příležitostem exekuce.

Tady někde začínají i problémy Rádía Viva. Ne zcela dořešené spory z minulosti způsobily, že při rozhodování o udělení nové licence pro Rádio Viva jeden ze statutárních orgánů žádost sabotoval. Viva totiž musela požádat o novou licenci na vysílání, jelikož plat-

nost původní uplynula a rovněž již byl vyčerpán nárok na jedno prodloužení. Viva se tak stala první celoplošnou stanicí na Slovensku, která za posledních několik let nedostala novou licenci.

Toto rozhodnutí, přijaté těsnou většinou v Radě pro rozhlasové a televizní vysílání, vyvolalo vášně nejenom mezi posluchači. Majitelé zorganizovali petici proti rozhodnutí o neudělení licence, kterou podepsalo více než 40 000 občanů, což je číslo na Slovensku poměrně ojedinělé. Byly zorganizovány dva protestní pochody v centru hlavního města. Vynořují se různé spekulace o nepohodlnosti rádia, omezování svobody slova, jelikož na Rádíu Viva měl svou dvouminutovku každý den šířitel různých antisystémových teorií T.E. Rostas, nebo případně údajným napojení subjektu, který získal licenci místo Vivy, do té doby neznáme

společnosti Corporate Legal, na jednu z nejvýznamnějších slovenských finančních skupin.

Ať je pravda kdekoliv, faktem zůstane, že Rádio Viva ukončilo pozemní vysílání 21. prosince 2013. Pokračuje však ve vysílání streamu na internetě, obohaceného o vlastní zvukové djingly a dokonce se sem tam objeví i reklamní blok. A tak je otázkou, jestli neplatí ono známé: každá krize je skvělá příležitost. Proč majitelé neinvestují svou energii kromě právních bitev i do vybudování prvního slovenského čistě internetového rádia? Penetrace internetu na Slovensku dosáhla již slušné úrovně a v době, když se k síti připojují nejenom počítače, chytré mobily, ale i vaše lednička či auto, to je jistě zajímavá obchodní příležitost.

Martin Petr

Jiná tvář konzumu

Zlobí mě šermování některými souslovími a v poslední době to je mantra „konzumní společnost“. Mnozí ji používají jako hanlivé pojmenování světa, ve kterém žijeme, popř. světa Západu jako takového. Ale může být vůbec společnost konzumní?

Slovo „konzum“ do našeho jazyka doputovalo přes Alpy z latiny. Využít, zhltnout, dokončit, uskutečnit, zdokonalit, být společně s někým – tyto významy se na něj vrší. Pekelný rytíř Zubaj spisovatelky Legátové vypráví o normálních touhách v každém člověku, které chtějí něco urvat a zhltnout. V tomto smyslu se mluví o konzumní společnosti. Jenže jsou tu ještě další významy, též spojené s lidskou touhou: touha po dokonalosti, uskutečnění, spolubytí. I to je „consum/mo“. Ale co když jde nakonec o jednu jedinou touhu po naplnění, která se uskutečňuje buď hltáním, anebo putováním po cestě k ideálu. Pojí se k člověku. Je neodlučitelně spjata s každým z nás.

Konzumování se má ke člověku, nikoli ke společnosti. Za konzumní - jak se to slovo dnes pejorativně chápe - můžeme označit ledasjakou společnost. Každou, která lidi pokouší, aby se vzdali vlastního rozumu a srdce. Každou, již lze označit Havlovým termínem „levný domov“ (Moc bezmocných, 1978). Společenské uspořádání jen ovlivňuje způsoby našeho konzumování. Obviňovat systém z toho, že lidé touží po naplnění svého života způsobem, který se nám nelíbí, je bláhové. Je to pláč na špatném hrobě. Přesnější

by bylo soudit ty, kteří podle španělského filozofa Ortegy y Gassetta „od sebe nic zvláštního nepožadují, pro které žít znamená být v každém okamžiku tím, čím dosud byli, bez úsilí zdokonalit se, podobné kusům korku, houpajícím se na vodě“ (Vzpouza davů, 1930). „Kde máš jaké peklo?“ ptá se voják Jíra rytíře Zubaje. „Nosíš ho v sobě,“ odpovídá ten.

Nemyslím si ale, že konzum dnešních dní by měl být terčem despektu. Smiřme se s tím, že konzumování života je různé kvality. Místo vymýcení investujeme energii do kultivace. Kultivovat způsoby, jakými se lidská touha po naplnění projevuje: to je opravdová výzva. Lze to dělat mnoha způsoby: zvidavostí a vzděláváním, životem v komunitách, empatií a pomocí druhým... Ve všech těchto strategiích můžeme zahlédnout onu příslovečnou Masarykovu „drobnou práci“, vlastně obyčejnou, poctivou, odpovědnou a důslednou, která se nechce a nemůže přizpůsobit levným náhražkám. Je zbytečné a zbytné útočit na neuchopitelnou hydry společnosti. Masaryk k tomu podotkl: Není pochybnosti, že by mnohý člověk za ideu život položil, ale divné je, že týž člověk, když se po něm žádá ne život obětovat, ale několik let pevně pracovat pro týž národ, nebude pracovat a neodhodlá se k tomuto činu, k tomuto heroismu práce drobné, nudné. (Jak pracovat, 1898). Nálepky typu „konzumní společnost“ nechme v šuplíku. Hodnoty společnosti a její celkové klima určují skupiny a jednotlivci: „Všechno, co jsi udělal, je zaznamenáno v prostoru a v čase,“ směje se Zubaj. Proto je třeba začít u pramene, u člověka. Třeba u sebe.

Marie J. Medková

Pozná svět ještě české zbraně?

Zbrojní průmysl má v Čechách hlubokou tradici. České zbraně bývaly po celém světě ceněny pro svou spolehlivost i kvalitu. Jak si ale stojí nyní?

Od zhruba pol. 19. století se české země staly významným centrem moderní evropské zbrojní výroby. V této době má kořeny i společnost Sellier a Bellot, která od roku 1825 až do současnosti vyrábí různé druhy střeliva. Patrně nejznámější společností byly plzeňské závody Emila Škody, které se proslavily výrobou lodních kanonů či polních děl na kovové lafetě.

Stálý vzestup

Po rozpadu monarchie a vzniku Československé republiky musela armáda nového státu zajistit jeho suverenitu a k tomu pochopitelně potřebovala dostatek kvalitních zbraní, z bezpečnostních důvodů nejlépe domácí výroby. Ministerstvo národní obrany se stalo nejenom hlavním zákazníkem československých zbrojních závodů, ale také udávalo tempo a směřování zbrojní výroby. Československo dokázalo postupně vyrábět různorodé zbraně na světové úrovni, v podstatě od bodáku po letadlo, které byly exportovány do celého světa. Mezi ty nejznámější výrobky lze zařadit např. stíhací letoun B-534 od Avie, tank LT-38 od ČKD nebo lehký kulomet vz. 26 od Československé zbrojovky Brno, na jehož základě vznikl legendární kulomet BREN, který se v omezené míře používá až do dnešních

■ Voják britské armády s kulometem BREN.
Zdroj: Wikimedia Commons

dnů. Brněnská zbrojovka byla také největším vývozcem pušek na světě.

Po obsazení Československa německou armádou v roce 1939 se nacistické Německo jednak významně vyzbrojilo zbraněmi po čs. armádě, ale také získalo důležitou oblast pro svou zbrojní výrobu včetně konstruktérů a dělníků. Protektorát byl tak do posledních chvil druhé světové války důležitým dodavatelem zbraní nacistů. Značných změn doznala zbrojní výroba po ukončení druhé světové války a následném zařazení Československa do východního bloku. O výrobě zbraní a jejich odběratelích se začalo rozhodovat v Moskvě, nicméně kvalita československých zbraní byla ceněna nadále. Ačkoliv většina výroby byla postavena na sovětských licencích, vznikla i řada legendárních ryze československých zbraní, například pistole ČZ 75, samopal Škorpion, výcvikový letoun L-39 Albatros, obávaný pasivní radiolokátor Tamara nebo plastická trhavina Semtex. Vrcholu dosáhla zbrojní výroba v druhé polovině 80. let, kdy bylo Československo sedmým největším zbrojním exportérem na světě.

Tvrký pád

Velice kritickým obdobím pro československou, posléze českou zbrojní výrobu, byla první polovina 90. let. Rozpad bloků a konec studené války znamenal ztrátu tradičních zákazníků a s tím spojené drastické omezení výroby a rozsáhlé propouštění. Úpadek ve zbrojním průmyslu je často kladen za vinu Václavu Havlovi, který se prezentoval jako odpůrce násilného řešení konfliktů a propagátor dodržování lidských práv.

Svémi názory sice zbrojařům nepomohl, ale určitě nebyl strůjcem úpadku českého zbrojního průmyslu. Již koncem 80. let bylo rozhodnuto o utlumení výroby zbraní a konverzi výrobních prostředků pro civilní sektor. Navíc po skončení studené války nebyla potřeba nakupovat nové zbraně, neboť jich všude byl nadbytek.

Mnohem škodlivější bylo nejprve přerušení obchodních vztahů s tradičními odběrateli, kteří se dočasně dostali do platebních problémů, případně nebyli pro novou politickou reprezentaci dostatečně atraktivní. Nepomohla ani divoká privatizace zbrojních podniků. Řada zbrojovek nebyla novou situaci schopna zvládnout a zanikla, příkladem může být Zbrojovka Brno. Namále měly i Aero Vodochody nebo Tatra Kopřivnice. Samo ministerstvo hospodářství v roce 1993 vydalo dokument, ve kterém konstatuje, že „ČR nelze dále považovat za stát s rozvinutým zbrojním průmyslem a exportem zbrojní techniky“ a že „situace ve zbrojním průmyslu ČR je tak vážná a složitá, že o jeho existenci v ČR již nelze téměř hovořit.“

To, co budovalo několik generací českých zbrojařů, v čem jsme byli jako stát velmi úspěšní, bylo během několika let naprosto zničeno. Zahraniční konkurence to velmi rychle zaregistrovala a tam, kde jsme bývali hlavní dodavatelé, trh ovládají Francouzi, Američané, Belgičané, Němci nebo Rusové a nově i Číňané.

Nový začátek?

Když se viditelně ukázalo, že český zbrojní průmysl balancuje na hraně života a smrti, pokusil se stát prostřednictvím ministerstva obrany pro armádu zajistit moderní techniku. Vznikly na svou dobu velmi úspěšné projekty jako modernizace tanku T-72 (tehdy nejmodernější na světě) nebo víceúčelový podzvukový bitevník L-159. Absence dlouhodobé koncepce armády, její omezený rozpočet a nedostatečná propagace ovšem znemožnily výrobu většího počtu kusů a s tím souvisí obrovská finanční ztráta pro český rozpočet.

Od druhé poloviny devadesátých let dochází k postupnému znovuzrození českých zbrojařů. Hledají se (staro) nové trhy, dochází ke spolupráci s ostatními společnostmi. Vznikla Asociace obranného průmyslu ČR (AOBP), která si jako lobbistická organizace klade

pokračování na straně 28

dokončení ze strany 27

za cíl sdružovat české zbrojní podniky a podporovat český zbrojní průmysl při zadávání státních zakázek či při zastupování českých zbrojovek v zahraničí.

Jednou z mála možností, kde mohou české zbrojní projekty uspět, je modernizace Armády ČR, kde mohou čeští výrobci v případě úspěchu získat nedocenitelné reference pro další možné podobné obchody v zahraničí. Protože česká armáda je hlavním odběratelem českých zbraní, je velice důležité, aby čeští politici a kompetentní úředníci uvážlivě přistupovali k vytváření koncepcí a modernizačním projektům. Zároveň je nezbytně nutné, aby měli čeští výrobci i potřebnou podporu při domlouvání zahraničních kontraktů.

Výzvou pro české zbrojaře je zapojení do nadnárodních projektů, protože spolupráci s dalšími partnery je zaručeno zachování specifických vývojových i výrobních kapacit a zároveň je posílena konkurenceschopnost proti velkým světovým hráčům. To si velmi dobře uvědomuje např. Aero Vodochody, které pracuje na vojenských i civilních projektech několika světových výrobců.

Podle posledních údajů o exportu zbraní a z prezentací jednotlivých podniků je zřejmé, že český zbrojní průmysl chytil nový dech a zvedá se ode dna. I když už asi nedosáhne dřívějších objemů vyvezených zbraní, je možné, že české zbraně opět budou sloužit v řadě různých států. Perspektivní jsou nyní trhy v Latinské Americe, Africe, na Blízkém Východě a v jihovýchodní Asii, kde je ještě stále možné stavět na dobré reputaci českých zbraní z dřívějších dob. Nadějně vypadá např. nová řada služebních zbraní od uherskobrodské České zbrojovky, o něž projevilo zájem několik zemí, podvozky z Tatry, na jejichž základě vznikla řada obrněných vozidel a speciálů, nový výcvikový letoun z Aera vycházející z L-159 nebo prostředky pro elektronický boj.

Velikou šanci mají také podniky specializující se na opravy a modernizace, neboť řada států postižena hospodářskou krizí dává před nákupem nové vojenské techniky přednost opravám a modernizacím stávajících systémů.

Byrokratické překážky

Český zbrojní export ještě velmi ovlivňuje jeden významný fak-

tor, kterým je image České republiky v mezinárodním společenství. Česká republika se prezentuje jako stát podporující dodržování lidských práv, zároveň je také vázána mezinárodními závazky vyplývajícími z regulí OSN, Evropské unie nebo OBSE.

Nikdo nechce prodávat zbraně teroristům či diktátorům, kteří by mohli ohrozit naše bezpečnostní zájmy. Ale jak trefně poznamenal ředitel AOBP Jiří Hynek, pokud by české ministerstvo zahraničí povolilo vývoz zbraní pro malijskou armádu v době počátečních střetů s teroristy, tak nemusely zasahovat společenké jednotky o několik měsíců později v nákladné operaci. A podobných případů bylo a je víc. Aktivita některých našich úředníků nemálo poškozují české zbrojaře. Hranice nevhodného obchodu, nikoliv však nelegálního, bývá sice občas nejasná, ale častá omezení exportu zaštiťovaná ochranou lidských práv nahrávají zahraničním konkurentům, často českým spojencům v NATO, kteří s tím problémem nemají.

Ladislav Havelka

Sudetský úděl

Krkonošští Němci museli v poválečném Německu na mnohé zapomenout, aby mohli žít, a mnohé si idealizovat, aby si mohli pamatovat (Demokratický střed 4/2013 Kdo kácel v lesíku mého dětství? Krkonoše a ti druzí). Před Čechy, kteří přišli do Sudet, stál nemenší úkol – vzít za svá vyliďněná města a vesnice, sžít se s novou, pro ně cizí a nečitelnou krajinou. Mnohým z nich se to nepodařilo dodnes.

Také 69 let poté je v bývalém německém pohraničí ve srovnání s vnitrozemím méně občanských aktivit, starostové a radní mají méně skrupulí a mladí lidé odsud s lehčím srdcem odchází žít jinam, protože je zde nic nedrží. Veřejný život tu plyne ve znamení vzájemné nedůvěry, malomyslnosti a alibismu. Po válce sem přicházeli Češi, slovenští Romové, rodiny řeckých komunistů, později na umístěnku lidé ze všech koutů země. Druhorození a ti, kteří nedělili, sem spěchali zabírat opuštěné statky. Lidé chudší majetkem a kolikrát i duchem. Ani dnes tu nežijí spolu, ale jen vedle sebe. Stále se jim nedaří být ve svých vlastních domovech zcela doma, zůstávají v nich cizinci. Odcizení má povahu vnitřní, ale odráží se i ve viditelném

světě, v podobě nevkusné architektury, zarostlých cest a zborcených božích muk. Rub a líc jednoho údělu.

Město

Na začátku – v letech 1945 a 1946 - nebylo výjimkou, že Češi žili ještě nějaký čas v jednom domě s jeho původními majiteli, kteří jim uvolnili své postele a uklidili se do suterénu. Domy se proklínaly a na zahradách se zakopávaly cennosti. Docela psycho. Výměna obyvatelstva byla leckde tak rychlá a kompletní, až to mělo surreálné rysy. Alespoň pro Němce, na které transport z různých příčin zapomněl. Oskar Kober, učitel na předních Rennerových boudách v Krkonoších, je v létě roku 1953 po pětiletém těžkém žaláři propuštěn. Létem rozpálené město, v němž se ocitne (Vrchlabí) je mu důvěrně známé, vidí nad ním stejné hory a nad nimi se na obloze táhnou stejné mraky. Tolik známé a přesto cizí, jak s hořkým zklamáním zjišťuje. Kolem něj všude ševelí čeština a on takřka nikoho nezná, tak jde na hřbitov, kde se pod korunami stromů prochází německými hroby. Stačí pět let a život je úplně jinde. Národní výbor ho pro jistotu nechá podepsat, že se vzdává veškerého majetku a Koberovi se za půl roku podaří vycestovat do NDR. Ti (Němci), kteří zůstali, si – jak píše ve svých pamětech - vybrali „ještě těžší los“ (s. 84).

Nové dějiny města začínají v roce 1945. Kolem tohoto roku „0“ si vrchlabští Češi vytváří zakladatelský mýtus podobný příběhu o lodi Mayflower, na níž se v roce 1620 doplavili „otcové poutníci“ k břehům USA. O době předtím se má za to, že zde žili lvi (hic sunt leones). Naposledy jsme to byli „my“ přibližně v roce 1848, kdy se „naše“ vrchlabská garda vypravila na pomoc Praze. Pak se najednou objevují „oni“ a výklad se stává útržkovitým, nebo se odmlčuje úplně a začíná až líčením toho, co se stalo po odsunu „německého obyvatelstva“. Jak se gramatická figura „oni“ znenadání objevila, tak i ustala.

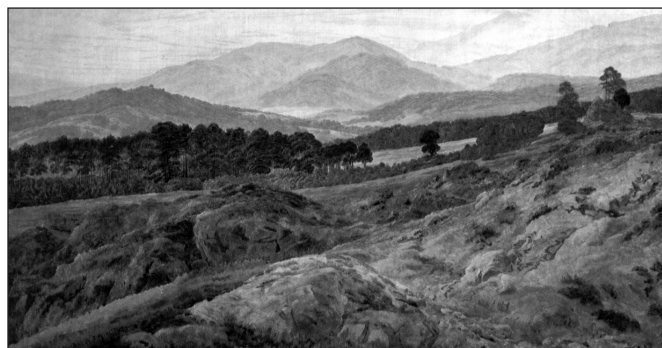
Když se ve Vrchlabí sešlo první polistopadové městské zastupitelstvo, každý jeho člen měl krátký proslov, v němž se představil a na konci řekl, jak dlouho je ve městě. Když někdo řekl 20 let, ostatní lehce pokývali hlavy. Když někdo oznámil, že od narození, ozvalo se uznalé mručení. Hra na starousedlíky se v Sudetech hraje s větší oblibou než kdekoli jinde. Každý ve městě je souzen prizmatem toho, zda a nakolik je zasloužený Vrchlabák. Je to jako zaklínačský tanec s tragikomickými rysy, který se objeví vždy, když už myslíte, že to dál doopravdy nejde. Jako horečka třesoucí nemocným tělem, které si není jisto samo sebou. Zášť k tomu, kdo tu (dostatečně dlouho) nežil, ze strany těch, kteří tu žijí jen o maličko déle, se koneckonců nevztahuje pouze k Němcům – leckterý Pražák ji v Krkonoších zakusil na vlastní kůži (a především peněženku).

Vesnice

Pohled na sudetské vesnice je ještě trudomyslnější. Jejich obyvatelé zakouší matnou bolest plynoucí z neschopnosti přijmout za své sousedy, krajinu, její dějiny a s tím i sebe samotné, ale nedovedou ji pojmenovat, natož léčit. A tak topí ige-litem, a když někdo z vesnice dostane rakovinu, žehrají na osud a dojmají se tím. Žijí tu lidé bez naděje, utopeni v cynismu, nezpůsobili k lásce. V tomto atavismu vychovávají své děti, kterým říkají: „Ty toho ještě nevíš...“, „Kam bys chodil...“ a „To se ti zase povedlo...“. Zarýglování v nabytých chalupách a barácích zde odkrajují svůj čas.

Rádi by za tuto melancholii povolali někoho k odpovědnosti, ale neví koho. A tak si neustále po osvědčeném vzoru (sudetští Němci) vyrábí své Druhé - kapitalisty, politiky, Pražáky -, aby na ně svalili vinu za neuspokojivost svých životů a jak navrhuje starý Wachek ve filmu Alois Nebel, „všechny je naházeli do Vltavy“. Tito konstitutivní Jiní (constitutive others), chcete-li parťáci v konfliktu (conflict partners), jim pomáhají zastříť skutečné viníky svých životů. Těmi jsou oni sami.

Někdy lze v této mentalitě ještě zahlédnout její původní tvář formovanou těmi, kteří tu žijí už od války. To jsou oni strážci bran do minulosti, držitelé klíčů ke svědomí, dříve v revolučním Národním výboru, nyní v Klubu českého pohraničí, už od války hází do volební urny ten samý lístek. Stačí jen zalomcovat zámek od skříně, ve které zamkli historii včetně těch Druhých a poválečného záboru, a hned se

■ Caspar David Friedrich: Krkonošská krajina

Zdroj: Wikimedia Commons

semknou a celá vesnice se rázem změní v mlčenlivé křivopřísežnictví namířené proti tomu, kdo porušuje omertu.

Pocit založený na neustálé defenzivě měl za následek, že si zdejší lidé vytvořili identitu evokující „solidarititu otřesených“ (pojem filozofa Jana Patočky). Když na to přijde, jejich ústa ztuhnou do němé výčitky a zazní: „Nic nevíte, nežili jste tu“. Volili Zemana, protože – jak připomněl jeho předchůdce v prezidentském úřadě – „strávil tady svůj život, období těžká, lepší, nejlepší, horší“. V těchto slovech se poznali. Jsou chvíle, kdy tento sladkobolný kýč pokryje celou zemi. To on je tmelem voličů KSČM, nikoli oficiální důvody jako „sociální spravedlnost“ nebo „rovnost“. Tyto apely jsou příliš abstraktní na to, než aby jim uvěřili lidé, kteří s oblibou tráví víkendy tím, že pozorují souseda se sekačkou a posmívají se mu.

Krajina

Ven za humna se moc nechodí, snad jen do hospody a zpátky -, „s pytlím večerního šera na zádech do svých šatlav“ (vrchlabský surrealistický básník Karel Šebek). Vesnici obklopuje zakletá, začarovaná krajina, ve které člověk na každém kroku naráží na artefakty těch Druhých. V mechu dlí obelisky křížových cest, kamenné hráze, větrolamy, staré cesty a rozcestníky. Někde jsou masové hroby a lidé si o nich šeptají. Zde se vracíme k povaze odcizení, jaké je v pohraničí dodnes patrné v myslích lidí a jak se odráží v jejich způsobu existence. Krajina, kde jsou pod zemí nepohřbení lidé, je prokletá. Normálně psychicky založený člověk se s tím místem neztotožní, nevysadí v něm růže, nepůjde s dětmi pouštět draky, neobnoví zpustlý sad. Zůstane odcizen. To je onen veskrze profánní rozměr kletby.

Zázrak

Je div, že v tomto ubíjejícím prostředí stále raší semínka, která jsou od načrtnuté sudetské dekadence oproštěna. Lidé pozitivní, otevření a tvořiví. Je to výraz milosti – času nebo Boha. Je to příslib, že ona kletba tkvící v odcizení bude jednou zlomena, zdejší krajina se svými obyvateli a minulostí vzata za svou a že se periferie stane pro české vnitrozemí zdrojem inspirace a přesahu, kterým kdysi byla. A že z toho vzejde nová hrdost.

Jan Jüptner

Poznámka k seriálu „Cyril a Metoděj - apoštolové Slovanů“

Jako součást oslav k 1150. výročí příchodu Cyrila a Metoděje vznikl seriál a film stejného jména. Seriál chce příběh věrozvěstů podat současně uměleckou a pravdivou formou ve stylu tzv. dokudramatu. Dokumentární složka má zastoupení silné, některé pasáže, hlavně Konstantinovy diskuse, jsou opsané z legend. Potíže jsem začal mít tam, kde čistě dokumentární styl ustupuje ve prospěch scénáristovy invence. A s uměleckou složkou mám největší problém.

Seriálový kýč

Existuje několik definic rozdílu mezi uměním a kýčem. Držím se definice, že umění vzbuzuje dojmy a otázky, nechává na příjemci, ať si vše zpracuje, a ideálně probere s dalšími lidmi, jak to vnímají oni. Kýč tohle nenabízí, ten dává od začátku vědět, co si má příjemce (resp. pasivní konzument) o díle myslet. Místo přemýšlení dostane hotový postoj a jako odměnu za „příjem“ nějaký libý pocit, že to „bylo hezký“.

Seriál o Cyrilovi a Metodějovi vyznívá podobně. Od začátku je jasné, že Cyril a Metoděj jsou sluníčkoví lidé, Rastislav moudrý panovník, Svatopluk násilník a franští kněží podlí protivníci. Věrozvěsti se usmívají a mírně promlouvají, Svatopluk při svých promluvách cení zkažené zuby, popřípadě drží oponenta pod krkem. Nebo v jiné části, když se Rastislav modlí v kostele, přichází za ním franský kněz (filmová hudba zvážní a ztemní), který se křížuje, a jak jde ruka od ramene k rameni, ozývá se zvuk připomínající tasení meče. Divák si musí vsugerovat, že teď se plíží Zlo. Jinde si moravský velmož odplivuje se slovy, že jen co slyší jména bavorských kněží Wichinga a Eibena, dělá se mu zle. Divák prostě nemá na vybranou, franští kněží jsou odporní svým chováním i svými jmény... Potud to může být kýč, jednostranné zpracování látky, které většina českých recenzí, které jsem četl, z důvodu přehnané jednostrannosti odmítla.

Prameny mluví jinak

Seriál se ale netváří jako fikce, byť historická, on se prezentuje jako dokudrama, které „jede“ podle informací pramenů a podává přesný „pravdivý příběh o zrodu naší kultury“ (z plakátu na celovečerní film). A co je horší, seriál na několika místech pramenům přímo odporuje.

Seriál dává do kontrastu, jak pojmají křesťanství věrozvěsti a franští kněží. Cyril a Metoděj ukazují příznivou tvář víry, nikoho nelámou násilím, nýbrž jen moudrostí a láskou. Frankové používají oproti tomu výhrůžky a opakují latinské fráze, kterým nikdo nerozumí; žádná moudrost od nich neprobleskne. Místo vývozu evangelia lásky k pohanům franští kněží zehrají mečům, díky kterým jde Svatopluk dobývat nová území, která křtí násilím.

■ Roman Zach ztvárnil postavu Metoděje.

Zdroj: www.filmcyrilmetodej.cz/sraskym

Jedna scéna za všechny, kde Rastislav rozmlouvá s bavorskými kněžími o ničení pohanských oltářů. „Žili takhle odnepaměti. To jim to mám najednou zakázat? Podle mě se to násilím nevyřeší. Jen se tím všechno zhorší,“ obhájuje Rastislav, proč nechce zasáhnout. Francký kněz mu odpoví: „My máme jinou zkušenost. Na tyhle lidi je třeba být důsledný.“ V následující scéně jdou Moravané pod dohledem franských kněží topit bůžky do vody. Rastislav se u toho ošívá, ale pádná ruka franského kněze na jeho rameni ho uzemňuje. Konstantin slovanské pohanské zvyky naopak komentuje: „Je to jejich obyčej, a my bychom jim nic neměli vnucovat násilím.“

Tolik přívětivá tvář věrozvěstů ze seriálu. Jenže dikce pramenů je naprosto opačná. Legenda Život sv. Konstantina Cyrila v kapitole 15 kritizuje, že franští kněží „nebránili též konat oběti podle dřívějšího obyčeje ani uzavírat nesčíslné sňatky.“ Metodějův Zakon sjudnyj ljudem (Soudní zákon lidu), praví hned v prvním bodu: „Každý statek, v němž se konají oběti nebo přísahy pohanské, ať jest odevzdán božím chrámu se vším jměním, které mají ti pánové v tom statku. Ti, kdo konají oběti přísahy, ať jsou prodáni s veškerým svým jměním, cena pak za ně stržená ať se dá chudým.“

Metoděj se v úvodu zákoníku odvolává na slova Konstantina, srozumění s trestem ztráty svobody i majetku za dodržování pohanských zvyků byli tedy oba dva. Prosazování křesťanství silou bylo v arzenálu skutečných bratří Konstantina a Metoděje, zatímco franským kněžím cyrilská legenda vytýká, že pohanské zvyky potírají málo. Seriál toto obrací, a to už není kýč, to je prostě manipulace.

Vlídá moudrost vs. oheň a meč

Seriál místo o historii vypráví tak trochu o současných hodnotách, a to je na něm paradoxně hod-

no studia. Podobně jako padělané Rukopisy Zelenohorský a Královédvorský nejsou pramenem pro studium devátého století, kam by je padělatelé chtěli umístit, ale k hodnotám české vlastenecké společnosti 19. století. Můžeme tedy zauvažovat, proč se seriál i film o Cyrilovi a Metodějovi tak zuřivě brání přijmout nepohodlné zmínky o christianizační praxi věrozvěstů.

Evropská společnost se od doby osvícenství dívá ve své většině na náboženství skepticky. Nastupující ateismus učinil společensky bezpředmětným hlavní účel a smysl církve - zajištění lidské spásy. Osvícenství se soustřeďuje na život a radost z něj, nikoli na smrt. Glorifikované mučednictví světců a šíření křesťanství ohněm a mečem netáhne.

„Katolická církev pod tlakem osvícenců přistoupila nakonec na jejich hru a proti výtce 'neužitečnosti' se začala bránit poukazováním na svou společenskou prospěšnost, na 'dobro', které spravuje,

a ne na to, o co v křesťanství opravdu jde, na spasení,“ píše historik Dušan Třeštík. Spravovaným „dobrem“ můžeme chápat pomoc potřebným lidem nebo správu dobročinných institucí, které mnohde suplují státní sociální systém. Pokud část církve přeci jen prohlásí jako hlavní smysl své existence spásu namísto skromného a obětavého života, nesetká se s pochopením. Naposledy to ukázala reakce na chování polských biskupů, kteří kritizovali návrhy papeže Františka k návratu k větší chudobě právě s tím, že hlavním smyslem církve je zprostředkování spásy. Moc sympatií tím nezískali.

Česká společnost od církevních autorit očekává moudrost zahalenou do vlídných slov Tomáše Halíka, ne diktovanou z nadřazené pozice vlastníků Pravdy. A tomuto obrázku se v seriálu museli podříditi i Konstantin s Metodějem. Jejich ústy mluví moudrost a mírnost, nikoli silové prosazování nového náboženství, které potvrzují prameny, některé psané přímo vlastní rukou věrozvěstů.

Barevný svět

Seriál chtěl zřejmě podat morální poselství v ukázkách ideálních křesťanských autorit. Liší se tím od seriálů stanice HBO (Vikingové, Řím, Borgiové), které se vyznačují drsným pojetím dějin, kde vévodí jako hlavní motivace hlavních hrdinů moc, válka nebo ženy. Nemluvě o fantasy seriálu Hra o trůny. Nějaké morální ponaučení aby v nich divák hledal s lupou v ruce. Cyrilometodějský cyklus oproti tomu staví obrazy, ideály světců jako vzor. Přesto - učit lidi vnímat svět černobíle, bez odstínů, může být pro praktický život nevýhodné. Nepomáhá to k lepší orientaci ve skutečném, nejednoznačném světě, ani k toleranci a schopnosti poznat kladné stránky protivníka nebo schopnosti odpouštět. Černobílý svět umí glorifikovat a zavržovat. Barevný a skutečný svět se mezi oběma póly prolíná. Například v tom, jak se v jednom seriálu nechá morální ideál vystavět na nepravdě.

Luboš Rokos

Obraz komunismu v maďarské literatuře

**„Kdo není s námi, je proti nám“
„Kdo není proti nám, je s námi“,**

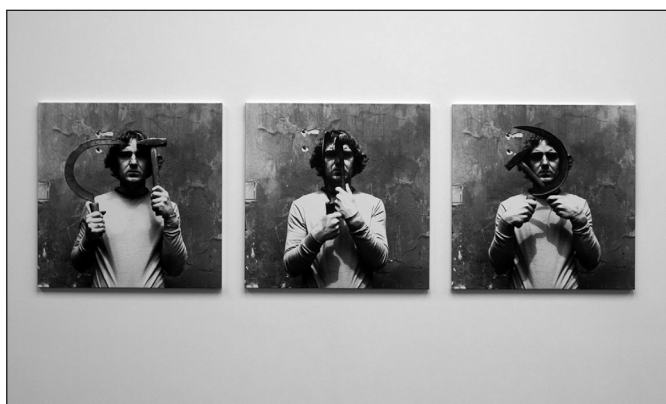
stačí jen prohodit předložky a věta získává úplně jiný význam. Ta první se stala symbolem komunismu v padesátých letech, krutých represálií, které byly zaměřeny na ty, kdo neprojevovali ani náznak nadšení z budování nových, lepších zítřků. A ta druhá věta pomohla Maďarsko transformovat do „nejveselejšího baráku“ v socialistickém táboře. Ten, kdo nekritizoval legitimitu režimu, nekladl otázky po nutnosti diktatury proletariátu a nenavážel se do ruských vojáků, kteří na maďarském území pobývali už od konce války, se mohl prohánět ve vlastním autě k moři, doma poslouchat zahraniční rozhlas a po večerech chodit za zábavou v nových džínách ulicemi plnými blikajících reklam.

Po revoluci v roce 1956 politici rychle pochopili, že komunismus se v Maďarsku nedá vynutit bičem. A tak se Maďarům začaly podávat kostky cukru v podobě relativní svobody, o které si ostatní socialistické státy mohly nechat jen zdát. Jenže! Po cukru se kazí zuby a do „guláše“ se taky moc nehodí. Představitelé Maďarské lidové republiky pro zachování dojmu blahobytu si postupem času začali půjčovat od bank z kapitalistických zemí, především z Japonska, a výška dluhu vystoupala až k desítkám miliard dolarů.

Začátkem osmdesátých let se začal hroutit komunistický systém jako domeček z karet. Vzniklo reformní křídlo komunistické strany a volání po svobodě vyústilo v jednání u tzv. „Kulatého stolu“ na jaře 1989. János Kádár, symbol komunistické moci dlouhých třicet let, se zřekl svých funkcí a 6. července 1989 zemřel – přesně v ten den, kdy měl symbolický pohřeb Imre Nagy, vůdce revoluce v 56. roce, který byl popraven právě na rozkaz Kádára. Ještě v tomto roce, v den výročí revoluce 23. října, vešla v platnost pozměněná ústava, z Maďarska již nebyla lidová republika, ale pouze republika, která šla vstříc novému životu bez sovětských vojsk a bez vlády jedné strany.

Během komunistické éry na poli kultury fungovala politika „tři T“ (támogatott, túrt, tiltott) – tedy umění podporované, trpěné a zakázané. V kategorii podporovaného umění byla taková díla a umělci, kteří nekritizovali režim a byli jinak nezávadní. Naopak zakázání byli ti, co dělali „imperialistické“ umění. Jím byl například Sándor Márai, představitel měšťácké literatury a emigrant žijící v USA, anebo také Lajos Kassák, jediný maďarský avantgardní umělec. Hranice mezi trpěným a zakázaným uměním pak byla velmi tenká, roli hrály především osobní sympatie.

pokračování na straně 32

■ Sándor Pinczehelyi, konceptuální umělec a představitel progresivního umění začátku 70. let v Maďarsku, si ironickým způsobem hraje se symboly komunismu. Paradoxem je, že dvakrát byl vyznamenán cenou Socialistické kultury.
Zdroj: Pécsi Civil Kultúrprojekt

pokračování ze strany 31

Kolik uletělo morčat?

Díky uvolnění komunistické diktatury se v šedesátých letech zrodil fenomén absurdní grotesky, v Maďarsku byl jejím hlavním představitel Ištván Örkény, který především ve svých „Minutových groteskách“ tragikomicky vystihl atmosféru doby, kdy typickou otázkou na oznámení, že „letělo 650 morčat“, bylo „kolik jich letělo?“ Byla to doba, kdy se neradostná skutečnost zabalovala do veselých a radostných slov, kdy z pouhých narážek každý věděl, o čem je řeč. Podobně tomu bylo i v oblasti filmu, Péter Bacsó natočil svoji parodii na padesátá léta s názvem „Svědék“, která ovšem rychle putovala na dlouhou dobu do trezoru.

Tuto jazykovou hru na schovávanou, ale odmítla hrát nová generace nastupujících spisovatelů v sedmdesátých letech. Jedni otevřeně režim kritizovali, mezi něž patří například básník György Petri, který drsným a vulgárním jazykem kritizoval současné poměry, v roce 1975 se dostal do kategorie zakázaného umění, ale podařilo se mu svá díla vydávat v samizdatu a některá dokonce i v zahraničí. Podobně je tomu v oblasti prózy s Györgyem Konrádem, který se stal nepohodlným svou filozofickou studií „Cesta inteligence k státní moci“. Druzí se rozhodli společenskou situaci ignorovat a tím chtěli demonstrovat ztrátu důležitosti komunistické moci, to byl třeba Péter Nádas, který se programově proti politice nevymezoval a záměrně ve svých dílech popisuje historické události na základě svých osobních zkušeností, díky němu tak můžeme prožívat padesátá léta jako desetiletý chlapec z prominentní komunistické rodiny. A další si volí cestu v nabourávání jazykových stereotypů – Péter Esterházy, sám kdysi napsal: „pohnout jazykem je jako udělat revoluci.“ Tvořil postmoderní romány, ve kterých forma vládne nad obsahem. Ve své prvotině s názvem „Budovatelský román aneb

Malý román“ paroduje romány let padesátých a žánr románu jako takový.

Od roku 1988 psal Esterházy především fejetony, které publikoval v časopisu Hítel, s kterým se rozešel pro silně nacionální tón a začal publikovat v Élet és Irodalom (maďarská obdoba našich Literárních novin).

Esterházy: všichni jsme byli „oni“

Esterházyho fejetony jsou důležité pro reflexy komunistického režimu v postkomunistické době, nastavují zrcadlo, do kterého se v období nadšení ze svobody málokdo rád podíval – „ukázalo se, co jsme sice věděli už dřív, jenomže když se nám nechtělo, nemuseli jsme si to připouštět, že totiž ne každá blbost má svůj původ v režimu. Že je to trochu složitější. Že se tu za ta dlouhá léta naším vlastním přičiněním v důsledku mnohého lidského utrpení, ohrožování, ohýbání hřbetů kromě hořkosti a slz nahromadila obrovitá kupa nadstranické blbosti.“ Odmítá v nich rozdělení na my a oni (oni – komunisti/sověti byli zločinci a my – Maďaři, pod nimi trpěli), podle něj je to příliš jednoduché. Všichni jsme byli oni. Kritizuje rychlé převlečení pláště, dříve zapřísáhlý komunist, nyní zarputilý kapitalista, bující kariérismus na všech frontách – „k šestapadesátému roku lze dodat zhruba tolik, že lidé v této zemi vytřepali starý režim jako pes vodu z kožichu. To Kádárův režim jsme už takhle vytřepat nedovedli, protože nebylo patrné, kde končí pes a kde začíná voda.“

Za zmínku stojí i nejrozsáhlejší Esterházyho kniha „Harmonia caelestis“ pojednávající o Esterházyho předcích, především o jeho otci, kterého nekriticky oslavuje. Záhy po vyjití knihy Esterházy zjistil, že jeho otec nebyl takový hrdina, ale že naopak byl spolupracovníkem státní bezpečnosti. Rozhodl se, že k „Harmonia caelestis“ dodá archivní záznamy z let komunistického režimu, které jeho otce usvědčují z donašečství. Není to jeho kritika, ale spíše vyrovnávání se Esterházyho s touto skutečností. (Bohužel „Opravené vydání“ teprve čeká na svůj český překlad.)

Rozhodně zajímavé je si přečíst knihu „Příběh“, jsou to dvě povídky, jedna od Imre Kertésze a druhá právě od Esterházyho, které pojednávají o zanechání stop totality na lidské duši.

S novou dobou dospěla generace mladších spisovatelů, kteří vyrůstali v době „gulášového socialismu“, a s touto zkušeností se každý po svém snaží vyrovnat ve svých více či méně autobiografických dílech. Jako první z nich přichází na řadu Attila Bartis, jeho kniha „Klid“ vyšla v roce 2001 a vzbudila velký ohlas. Pojednává o složitém vztahu syna s matkou, o snaze vymanit se z jejího područí, avšak tato snaha není podpořena žádným činem. To vše se odehrává na pozadí pozdního komunismu, který je zde popisován spíše

lakonicky s nádechem mírné lítosti a ironie. Totalita je všudypřítomná, proto je popsána s lhostejností, anebo lépe řečeno, se samozřejmostí – „Byl vlčím zákonům lidové demokracie za ty slzy vděčný. A nevadilo by mu ani to, kdyby Kleopatra (totiž matka) byla vytlačena z privilegovaného tábora podporovaných do kategorie nikoli trpěných, ale rovnou zakázaných.“

Dalším je sedmihradský Maďar György Dragomán, který ve své povídkové knize „Bílý král“ popisuje zdánlivě bezstarostná osmdesátá léta kdesi v Rumunsku. Používá podobný postup vyprávění jako již zmíněný Imre Kertész v „Člověku bez osudu“, totiž popi-

sování kruté reality s dětskou naivitou. Příběhy desetiletého nebo jedenáctiletého chlapce, kterému komunisti zavřou bůhvíkam otce, nás vcucnou do světa dětských her orámovaných plíživou totalitou a častokrát se neubráníme smíchu, ten nás však pouze utvrzuje ve zrůdnosti komunistického režimu.

Stejně tak Krisztína Tóth a její soubor patnácti povídek „Čárový kód“. I zde můžeme v některých příbězích narazit na atmosféru pozdního socialismu, jsou popsány očima patnáctileté dívky, ale na rozdíl od Dragomána tu chybí ona naivita, spíše jsou tu s ironií popisovány pionýrské tábory, prázdniny u Balatonu, nekritické nad-

šení ze všeho západního – „Ráno se nesměl dělat hluk, protože to americké děvče ještě spalo. Matka zašla tak daleko, že mě požádala, ať splachuji potichu. Řekla jsem jí, že to potichu neumím, takže buď spláchnu a ona se probudí a vypije si svoje ranní kakao, nebo nespláchnu vůbec, a to se pak tak kolem desáté bude muset v prázdném domě konfrontovat s onou strašnou skutečností, že Maďaři chodí po ránu vysrat.“

Všechna zde popsaná díla jsou přeložená do češtiny, takže pokud vás zaujala, hurááá do knihovny. Osobně nejvíc fandím Konrádovi, Esterházymu a Dragománovi.

Alena Mikolášková

Národ bez jedné plíce aneb příběh polských „Kresů“

Poláci jsou divný národ. Polský národní epos, Pan Tadeáš Adama Mickiewicze, začíná slovy „Litvo, má vlasti“. A žádná správná polská pitka se neobejde bez zpěvu „Sokolů“ – písně o „mladém kozákovi“ a „zelené Ukrajině“. Přitom pokud se podíváme na význam trianonského traumatu v dnešním Maďarsku, nebo roli, již hraje příběh „vyhnaných“ v tvarování současné německé identity, může se zdát, že polské „Kresy“ jsou otázkou prehistorie, mlhavou vzpomínkou na ztracenou Atlantidu...

Tento paradox obsahuje už sám název „Kresy“ – „Okraje“, který se po válce vžil na určení všech území přiřčených spojeneckými dohodami Sovětskému svazu. Původně bylo takto označováno opravdové východní pohraničí dávné Rzeczpospolité – nekonečné roviny za Dněprem či Berezinou. V 17. století ležel geografický střed tehdejší Rzeczpospolité dvou národů, tedy polsko-litevského státu, někde na východ od Lvova a Vilnius. Ještě v meziválečném období, kdy dávné Litevské velkoknížectví prořala vejpůl hranice mezi obrozeným Polskem a SSSR, byly jako centrální Polsko označovány regiony představující východní okraj současného státu.

Nešlo však pouze o zeměpis. Když se v polsko-českých rozhovorech objeví téma ztracených východních území dávné Rzeczpospolité, česká strana většinou polská traumata kvituje konstatováním „nám také Stalin sebral Zakarpatskou Rus.“ Toto tvrzení ukazuje na naprosté nepochopení místa ztracené východní dimenze v polských dějinách a kultuře. Nešlo jako v případě Zakarpatské Ukrajiny o v podstatě náhodné, čerstvě kolonizované území. „Polsko je pacient, kterému amputovali jednu plíci“ – prohlásil Bohdan Urbanowicz. A řada lidí by spíše řekla – jednu srdeční komoru...

Filosof Ryszard Legutko ve svém Eseji o polské duši píše, že polská novověká kultura měla čtyři hlavní centra, která svým významem přesahovala všechna ostatní města o mnoho délek. Po druhé světové válce z těchto

pokračování na straně 34

■ Pohled z Lvovské radniční věže.

Foto: Tomáš Fošum

pokračování ze strany 33

čtyř zbyl v relativně nenarušené podobě pouze Krakov. Varšava byla z materiálního a lidského hlediska téměř vymazána z povrchu zemského. Další dvě města – pomyslná polovina polské kultury – se ocitla mimo hranice nového státu. Jde samozřejmě o Vilnius a Lvov.

Jen namátkou: ve Vilniusu a ve Lvově vznikla druhá a třetí nejstarší polská univerzita (po Krakovu a dlouho před Varšavou). Vilniuská Panna Marie z Ostré brány byla stejně uctívanou „národní patronkou“ jako Černá Matka Boží z Čenstochové. Lvovské Ossolineum bylo do roku 1945 druhou největší polskou knihovnou. Lvov je vedle Varšavy jediným městem, které bylo „kolektivně“ vyznamenáno nejvyšším polským válečným vyznamenáním *Virtuti Militari*.

Pak se pro představu podívejme na místa narození dvou nejvýznamnějších polských básníků 19. století: Adam Mickiewicz pocházel z oblasti Novgorodu (dnešní Bělorusko) a Juliusz Słowacki z Volyně. Dva symboly polské poezie po roce 1945 – Czesław Miłosz narozený na dnešní Litvě a lvovský rodák Zbigniew Herbert. Největší skladatel 20. století, Karol Szymanowski, se narodil kousek od Kyjeva. Z Litvy pocházel jak zakladatel moderního Polska – Jozef Piłsudski, tak první prezident Narutowicz. Koneckonců i rod současného prezidenta Komorowského má své kořeny právě na dnešní Litvě. Tento výčet by mohl pokračovat do nekonečna...

Proč tedy v současném Polsku jsou Kresy tématem, který pro většinu představuje jen – pokud vůbec něco – nostalgickou vzpomínku? Proč třeba za 25 let samostatného Polska, kdy už se o ztracených územích mohlo začít zcela otevřeně mluvit, nevzniklo žádné muzeum věnující se tomuto dědictví?

Kde je pravé Polsko?

„Víš, kde je pravé Polsko? Pravé Polsko je Minsk, Kyjev, Vitebsk, Vilnius“. „A co Varšava?“ „Myslíš to židovské městečko u německých hranic?“ „A byl jsi už někdy ve Štětíně?“ „Proč? Já do Rajchu nejezdím...“ Tak to si někdy začátkem šedesátých let povídali dva předváleční polští intelektuálové, vrženi do šedé reality komunistického Polska. Tím, kterému byl Kyjev a Minsk milejší než Varšava, byl Stanisław Mackiewicz, kdysi hvězda polského žurnalistiky, ale také jeden z posledních nositelů tradice „jagellonského“ chápání středo-východní Evropy a ideje Litevského velkoknížectví...

Anekdota druhá: v televizním studiu se mladá novinářka ptá potomka Poláků přesídlených z dnešního Běloruska po 2. světové válce: „Kde se usadila vaše rodina po repatriaci?“ „Repatriace je návrat do vlasti. O mém rodu jsou první zmínky v ruských kronikách ze 13. století. Byl to starý ruský knížecí rod. O jaké repatriaci tedy mluvíte?“ – zní odpověď.

Tyto dva příběhy ukazují, jak je těžké z dnešní perspektivy uchopit otázku území, která historicky představují Litevské velkoknížectví, jež se koncem 14. století spojilo s Polským královstvím, a která na dnešní mapě zahrnují Litvu, Bělorusko a velkou část Ukrajiny. Moderní chápání národnostní příslušnosti na etnickém principu způsobuje, že slova Mackiewicze či onoho „repatriovaného“ potomka ruských knížat, zní naprosto nepochopitelně. Historik Henryk Litwin vysvětluje zapeklitost před-moderního chápání národností na území dávné Rzeczpospolité následující zkratkou: představte si šlechtice někde od Minsku. Když ho potkáte před pravoslavným chrámem, kam chodí každou neděli, řekne Vám, že je „Rusín“ – protože je „ruské víry“. Na sněmu ve Varšavě bude se představovat jako Litevec, protože je poslancem za Litevské velkoknížectví. A někde v Paříži na stejnou otázku odpoví „Polonus sum“ – neboť je členem politického národa Rzeczpospolité, jenž se časem začal celkově označovat za „polský“.

Na začátku 20. století vypadaly Kresy na první pohled téměř stejně jako po staletí. Ve městech se mluvilo polsky a jidiš a z nábožensko-etnického hlediska je obývali hlavně Poláci, Židi a Arméni. Na venkově výrazně převažovaly ukrajinština a běloruština, s poměrně velkými polskými ostrovy a samozřejmě všudypřítomným židovským prvkem. S tím, že „polskost“ či „ukrajinskost“ byly definovány nábožensky a (jen do určité míry) jazykově, a částečně i třídně – sedláky byli převážně Ukrajinci, „pány“ převážně Poláci. Etnické příslušnosti zde žádnou roli nehrály, protože koneckonců jako v případě rodu ruských knížat z televizní anekdoty, byla místní šlechta často pouze kulturně polonizovaná [třeba Jeremiáš Wiśniowiecki, polský národní hrdina a jedná z hlavních postav Sienkiewiczova *Ohněm a mečem*, kde je zobrazen jako obhájce západní (polské) civilizace před kozáckým povstáním, svůj původ odvozoval od zakladatele Kyjevské Rusi Ruryka a polskou (tedy římsko-katolickou) verzi křesťanství přijal až v dospělém věku...]. Ve skutečnosti však byl tento pestrobarevný svět ohrožen i bez zásahu z vnějšku: měnily ho nenávratně budící se etnické nacionalismy Litevců, Ukrajinců – ale také Poláků. Dědicové tradice Litevského velkoknížectví jako Stanisław Mackiewicz, který mohl mluvit o „polském“ Minsku či Kyjevu, přestože tím vůbec nemyslel, že by většina jejich obyvatel mluvila polsky či byla římsko-katolického vyznání, byli v menšině. Většina obyvatel Velkoknížectví se nakonec musela rozhodnout pro jednu, jasně vymezenou, „moderní“ identitu. Nejsou vůbec vzácné příběhy jako ten rodiny Narutowiczů: jeden z bratrů, Gabriel Narutowicz, se stal prvním polským prezidentem, druhý, Stanisław Narutowicz, patřil mezi signatáře litevské deklarace nezávislosti...

Józef Piłsudski byl poslední politik, který se pokusil v praxi o znovu-obrození ideje federalistického uspořádání středo-východní Evropy. Střetnout se musel nejen s ukrajinskými či litevskými nacionalisty, nejen

se Sovětským svazem, ale i s odporem v rámci polské (už v moderním smyslu slova) společnosti. Celé 19. století sílily hlasy historiků a myslitelů, kteří v přílišné expanzi na východ spatřovali příčinu pádu Rzeczpospolité. Jejich politickým zástupcem se stala národní demokracie Romana Dmowského, zakladatele polského moderního nacionalismu, která požadovala, aby v novém Polsku se ocitlo pouze tolik občanů jiných národností, které dokáže Polsko asimilovat. Meziválečná Rzeczpospolita byla nechtěným kompromisem mezi oběma myšlenkami – nebyla ani regionální federací ani monolitně polským státem, a tento její „nedokončený“ charakter přispěl k zostření vztahů mezi Poláky a Ukrajinci, Litevci a Bělorusy a k finálnímu zničení „Kresů“.

Osud Poláků na východě je jednou z nejtragičtějších podkapitol příběhu „krvavých zemí“. Ti, kteří se po roce 1922 ocitli na sovětské straně hranice, museli ve 30. letech čelit masovému vyvražďování v rámci Velké čistky. Tzv. „polská akce“ NKVD byla – jak teprve nedávno objevili historikové – jedinou jednoznačně etnickou definovanou operací v rámci první fáze stalinského teroru. Pro ty z druhé strany hranice jsou symboly konce jejich světa Katyň, Ponary (místo poprav mj. vilniuské inteligence) a Volyň (kde došlo k exterminaci polského obyvatelstva rukou Ukrajinské povstalecké armády v roce 1943). Klíčová pro pochopení otázky Kresů v dnešním Polsku je skutečnost, že vedle polsko-sovětské a polsko-německé války probíhaly zde i paralelní konflikty Poláků s Ukrajinci či Litevci. Kresy utopily v nepředstavitelném moři krve dva totalitní režimy, které však dokázaly pro své cíle schopně (jak to mají všechna impéria ve zvyku) využít místní demony nenávisti...

Kaczyński na Majdanu

Je listopad 2013. Do davu demonstrujícího proti ukrajinskému prezidentu Janukovyčovi na kyjevském Majdanu promlouvá lídr polské opo-

ziční strany Právo a spravedlnost („konzervativní nacionalista“, jak bývá označován) Jarosław Kaczyński. Svůj projev končí svolání: Sláva Ukrajině. „Herojam sláva!“ odpovídá dav.

Za tento pokřik – pozdrav Ukrajinské povstalecké armády – se Kaczyńskému dostalo v Polsku hodně kritiky z řad kruhů, které jinak k jeho politice bývají pozitivně nakloněné. Pochválila ho naopak levicově-liberální Gazeta Wyborcza. Tato „momentka“ dobře ukazuje, proč se Polsko po roce 1989 nevrátilo nikdy k otázce Kresů v takové míře, jako Maďaři k Trianonu či Němci k osudu vysídlených. Nepsaný politický konsensus, zahrnující všechny relevantní síly od postkomunistů až po konzervativce, velí téma Kresů (včetně osudu zbytků polského obyvatelstva na těchto územích) „obětovat“ na oltáři výsostných bezpečnostních zájmů Polska, které v pařížském exilu formulovali někdy v 70. letech Jerzy Giedroyc (potomek litevských knížat) a Julian Mieroszewski. A tento konsensus ve zkratce zní: podmínkou existence nezávislého Polska je existence nezávislých (od Ruska) - Litvy, Běloruska a Ukrajiny.

Tento „nejvyšší princip“ stojí za aktivní „východní politikou“ Polska v rámci EU, posvěcuje intenzivní polské angažmá během oranžové revoluce či současnou pod-

poru demonstrantům z Majdanu. Vede však také k paradoxu – jak na Ukrajině, tak na Litvě jsou to právě nejsilnější pro-evropské a proti-ruské síly, které zároveň nejvíce pěstují nacionalistické tradice, prosazují diskriminační politiku vůči polské menšině (Litva) či oslavují bojovníky UPA (Ukrajina). Stejně kruhy, které jsou spojenci Polska v boji za oslabení ruského vlivu v regionu, zároveň vehementně odmítají diskuzi o složitých otázkách společné minulosti, které by alespoň symbolicky zadostiučinily polským traumatům. Paměť o Kresech je tak do dnešního dne rukojmím velké politiky.

Přesto všechno nelze současné Polsko bez otázky Kresů dobře pochopit. A nejde jen o exotický kolorit, který toto dědictví zanechalo v jazyce, tradicích či kuchyni. Bez Kresů nepochopíme ani hlubší problém, který má Polsko s pochopením sebe sama a své role v regionu a Evropě. Překáží mu v tom totiž protikladné metanarace: národa, který byl obětí kolonizace ze strany svých mocnějších sousedů, ale zároveň má ve svých dějinách vlastní velkolepý kolonizační projekt, národa, který si není jistý, zda je malým monolitním národním státem, nebo zda by měl hrát roli regionální mocnosti obdařené posláním, které přesahuje pouhé uchování vlastní suverenity.

Maciej Ruczej

■ Prospekt svobody ve Lvově před rokem 1918.

Zdroj: United States Library of Congress

Přečtete si v příštím čísle:

- 10 let od vstupu ČR do EU
- Parlamentní volby v Maďarsku
- Bernd Posselt exkluzivně pro Demokratický střed

■ Už teď má před svými vrstevníky náskok, neboť čte Demokratický střed!

Foto: Tomáš Fošum

Pro zájemce o předplatné:

Pište prosím na náš redakční mail redakce@demokratickystred.cz.

Roční předplatné stojí 150 Kč i s poštovným.

Číslo našeho účtu je 2400332468/2010.